

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Architektura a urbanismus města Poděbrady v letech
1848- 1945**

Petra Konečná

Bakalářská práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra Konečná**
Osobní číslo: **H09272**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Spisová a archivní služba**
Název tématu: **Architektura a urbanismus města Poděbrady v letech 1848-1945**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude orientována na vylíčení urbanistického a architektonického vývoje zástavby lázeňského města v období historismů druhé poloviny 19.století, secese, moderny a období samostatného čl. státu mezi světovými válkami. Bude založena zejména na rešerši plánových materiálů a písemností z fondu archivu městského stavebního úřadu, doplněné o informace získané z podrobné rešerše lokálního tisku, studia fondů městského muzea a pečlivým terénním průzkumem města. Zpracovatelka si povšimne nejen reprezentativních veřejných staveb, ale také aktivit privátních stavebníků (rodinné domy). Stavební dění v Poděbradech se poté pokusí vylíčit v širším rámci politického, společenského a kulturního dění regionu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Poděbrady- lázeňské město. Poděbrady 1910. Zdeněk Wirth- Antonín Matějček, Česká architektura 1800-1920. Praha 1922. Nový průvodce městem Lázně Poděbrady a okolím. Lázně Poděbrady 1934. Jan E. Koula, Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století. Praha 1940. Petr Wittlich, Česká secese. Praha 1982. Kol. aut.: Dějiny českého výtvarného umění IV/1-2. 1890/1938. Praha 1998. Jana Hrabětová, Poděbrady: průvodce po přírodních a historických zajímavostech města a okolí, po muzeích a místech, vztahujících se k významným osobnostem. Poděbrady 1999. Jindřich Vybíral, Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století. Praha 2002. Pavel Vlček (ed.), Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004. Eva Šmilauerová, Poděbrady v proměnách staletí. Díl 2 (1850-1948). Praha 2005. Periodika: Poděbradské noviny- Lázně Poděbrady

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 28. 3. 2013

Petra Konečná

SOUHRN

Práce je zaměřena na architekturu a urbanismus města Poděbrad mezi lety 1848 až 1945. Zabývá se i politickým a kulturním vývojem města pro nastínění podmínek pro výstavbu. Stavby jsem rozčlenila do kategorií podle vlastníků budov. Samostatně se zabývám místními lázněmi.

V práci též věnuji pozornost architektům působících v Poděbradech, ale i jejich významným zákazníkům.

KLÍČOVÁ SLOVA

Poděbrady, urbanismus, architektura, sledované období: 1848- 1945, lázně

TITLE

Architecture and Urbanism of Poděbrady between the years 1848- 1945

ABSTRACT

My Bachelor work is focused on architecture and urbanism in the town Poděbrady between the years 1848- 1945. It also deals with political and cultural development of the town for outlining conditions for construction. I divided the buildings into categories according to its owners. Separately I deal with the local spa.

In this work I also devote attention to architects working in Poděbrady, but also their valued customers.

KEYWORDS

Poděbrady, urbanism, architecture, reporting period: 1848- 1945, spas

Mé poděkování patří především vedoucímu mé práce Mgr. Pavlu Panochovi, Ph. D. za poskytnutí odborného vedení a pomoci při vypracování této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Janě Hrabětové a PhDr. Heleně Lipavské, působícím v Polabském muzeu v Poděbradech za jejich ochotu a vstřícnost.

Dále bych chtěla poděkovat mé rodině za podporu při mém bakalářském studiu.

V Choťánkách dne 26. 3. 2013

Petra Konečná

CÍL BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Ve své bakalářské práci se pokusím o zachycení urbanistického a architektonického vývoje lázeňského města Poděbrady v období vymezeném rokem 1848 a koncem druhé světové války. Stavební dění se pokusím vysvětlit v souvislostech s politickým a kulturním vývojem dané lokality.

Předpokládám, že hlavním pramenem budou kromě archivních pramenů též stavební plány a dokumentace staveb, uložené na městském stavebním úřadu. Práce je členěna celkem do devíti kapitol. První z nich je orientována na historii Poděbradska od nejstarších dob až do roku 1945. V následujících dvou kapitolách bude popsán politický a kulturní vývoj města v daném období. Architektonický vývoj zástavby jsem shledala za vhodné rozdělit do kapitol podle typu staveb, tedy stavby veřejné, soukromé a církevní. Dále vytvořím samostatnou kapitolu zabývající se poděbradskými továrními a průmyslovými podniky. Nedílnou součástí urbanistického vývoje města je rozhodně i stavební počínání lázeňské společnosti „Uhličitě lázně a zřídla Poděbrady“, které shrnu do v pořadí osmé kapitoly. Poslední oddíl tvoří shrnutí architektů, kteří ve městě působili a tím jsou s Poděbrady bezpochyby spojeni.

V jednotlivých kapitolách věnuji pozornost objednavatelům staveb a také firmy, které se na jejich realizaci podíleli.

OBSAH

STRUČNÁ HISTORIE MĚSTA PODĚBRAD.....	1
POLITICKÝ VÝVOJ MĚSTA V LETECH 1848 AŽ 1945.....	5
KULTURNÍ VÝVOJ	11
VEŘEJNÉ STAVBY.....	16
SOUKROMÉ STAVBY	31
CÍRKEVNÍ STAVBY	33
TOVÁRNÍ A PRŮMYSLOVÉ PODNIKY	36
ZALOŽENÍ LÁZNÍ	41
VÝZNAMNÍ ARCHITEKTI PŮSOBÍCÍ V PODĚBRADECH	47
ZÁVĚR.....	50
BIBLIOGRAFIE	51
RESUMÉ.....	54
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	55

STRUČNÁ HISTORIE MĚSTA PODĚBRAD

Město Poděbrady, ležící na středním toku řeky Labe, se nachází zhruba v polovině vzdálenosti mezi Prahou a Hradcem Králové, v nadmořské výšce necelých dvou set metrů. V dávné minulosti, v době hradištní však Poděbrady byly osadou druhé kategorie vedle Slavníkovského hradiště ve vedlejší Libici nad Cidlinou. Po jejich vyvraždění Přemyslovci na konci desátého století došlo o několik stovek let později k přemístění správy kraje do našeho města. Poděbrady tedy vznikly z osady při brodu přes Labe, přes něhož vedla obchodní stezka, což dokládají i nálezy středověkých byzantských mincí. Původ názvu Poděbrady však není přesně znám, ale místní si jej vykládají dvěma různými způsoby: „*podle umístění při brodu ze slovního spojení „pode brody“, nebo „podie brady“, což má označovat obyvatele, kteří se zbavovali svých brad, tedy brady si holili.*“¹ Nejstarší písemná zmínka o Poděbradech, datovaná do roku 1223, pojednává o Hroznatovi z Poděbrad, původem z rodu Sezemiců. Po smrti Hroznaty v druhé polovině třicátých let třináctého století město zdědil jeho nejstarší syn Vilém, za kteréhož došlo k přestavbě dřevěného hradu na zděný. Po Vilémově smrti, za vlády Přemysla Otakara II. se město stalo královským majetkem jako odúmrť a již za vlády Jana Lucemburského se Poděbrady ocitli v zástavě. Poslední ze zástavních pánů, Jindřich z Lichtenburka a ze Žleb, získal město roku 1345. Po jeho skonu Poděbrady připadly jeho nejmladší dceři Elišce, provdané v polovině čtrnáctého století, za moravského šlechtice Bočka z Kunštátu. Od tohoto data tedy patřilo poděbradské panství pánům z Kunštátu, kteří nejen poddanské město, ale i celý kraj ekonomicky povznesly. Počináním Kunštátů se Poděbradsko stalo až do osmnáctého století významnou rybníkářskou oblastí v Čechách. Největší z rybníků, Blato, měl rozlohu odpovídající téměř tisíci hektarů a byl až do založení rybníka Rožmberka největším rybníkem v Českém království. Poděbradští Kunštáti byli jistě hrdi na to, že jsou českého původu. Důkazem toho je první česky napsaná úřední listina v naší zemi, vydaná roku 1370 poděbradskou kunštátskou kanceláří.²

V polovině třicátých let patnáctého století se poděbradských statků ujal tehdy ještě nezletilý Jiří z Kunštátu, o desetiletí později známý jako Jiří z Poděbrad, za něhož o politických záležitostech rozhodoval strýc Heralt z Kunštátu, který disponoval statutem poručníka a správce Jiřího majetku. Osobnost krále Jiřího je významná nejen proto, že po našem městě

¹ VÁCHA, Petr. STEGBAUER, Jiří. *Poděbrady, město mého srdce*. Nakladatelství Ostrov. Praha 2006. Str. 6. ISBN 80- 86289- 48- 6.

² HRABĚTOVÁ, Jana. *Poděbrady: Průvodce po přírodních a historických zajímavostech města a okolí, po muzeích a místech, vztahujících se k významným osobnostem*. Poděbrady 1999. Str.9.

nesl jméno, ale i pro jeho mírové úsilí, jenž spočívalo ve vytvoření mírového paktu mezi evropskými panovníky, konkrétně mezi vladaři království Českého, Uher, Polska, Francie, Burgundska a Benátek, avšak nikdy nevešlo v platnost kvůli nesouhlasu papežské kurie.

K povýšení na město bylo nutné, aby obec disponovala školou a špitálem. O oboje se zasloužila manželka Jiřího z Poděbrad, Kunhuta, jež obě tyto instituce financovala ze své nadace. Poděbrady povýšily na město až privilegiem z března 1472, vydaným Jiřího synem, Hynkem z Poděbrad. Město bylo ve čtyřicátých letech šestnáctého století vybaveno ze zástavy Ferdinandem I., jenž Poděbrady vyplatil a stanovil nemožnost dát město znovu do zástavy. Byla jím rovněž potvrzena městská privilegia a ve správě úředníků královské komory toto město setrvalo až do roku 1839. Za vlády jmenovaného panovníka došlo k další přestavbě hradu, a to v renesanční zámek. Dvorním stavitelem byl Giovanni Battista Aostalli de Sala, jenž s přestavbou započal na konci čtyřicátých let šestnáctého věku. Po jeho smrti převzali na krátký čas vedení stavby další známí dvorští architekti Hans Tirol a od roku 1577 Bonifác Wohlmut,³ ale jeho úpravy však dokončil až Ulrico Aostalli za vlády císaře Rudolfa II. Dále byl pak zámek přestavován již ve stylu baroka podle plánů dvorního stavitele Ferdinanda Maxmiliána Kaňky a jeho kompletní přestavba byla dokončena k roku 1757. Poděbrady jako svobodné královské město ve správě nejvyšší vrchnosti bylo oproštěno od rozličných ekonomických omezení, jež prováděli za své vlády Marie Terezie a Josef II. ve prospěch země i poddaných.

V osmdesátých letech sedmnáctého století město zachvátilo největší požár v jeho dějinách. Popelem lehla většina obytných domů, ale i radnice se sousedním obecním domem. Pozůstatky městského opevnění, jež bylo tvořené především opukou, sloužily v následujících staletích jako levný zdroj stavebního materiálu. Po nástupu Josefa II. ke spoluvladaření s matkou Marií Terezií nechal Josef, jenž byl znám svým zaujetím v armádě, proměnit poděbradský zámek v kasárny. „*Místo vojenské posádky zde nakonec byli ubytováni jen penzionovaní důstojníci císařské armády.*“⁴ Část zámku nechal rovněž přetransformovat, tentokrát v kanceláře a byty určené pro hospodářský personál.

V Poděbradech proběhly další dva velké požáry. První byl úmyslně založen na přelomu osmnáctého století s devatenáctým a pohltil několik domů včetně sladovny. Další vznikl v roce 1832, jenž zničil osmdesát domů, dvanáct stodol, městský pivovar a masné krámy. Po tomto požáru bylo postupně zazdíváno podloubí domů na náměstí z prostorových důvodů.

³ HRABĚTOVÁ, Jana. *Poděbrady: Průvodce po přírodních a historických zajímavostech města a okolí, po muzeích a místech, vztahujících se k významným osobnostem.* Poděbrady 1999. Str. 12.

⁴ HRABĚTOVÁ, Jana. *Poděbrady: Průvodce po přírodních a historických zajímavostech města a okolí, po muzeích a místech, vztahujících se k významným osobnostem.* Poděbrady 1999. Str.15.

Postupem času se Poděbrady rozrůstaly i počtem obyvatel. Podle Sommerovy topografie žilo v Poděbradech k roku 1833 přes čtyři tisíce obyvatel, což bylo vzhledem k počtu v polovině čtyřicátých let minulého století téměř dvojnásobek.

V první polovině devatenáctého století se začalo s intenzivní výstavbou silniční infrastruktury. V často zaplavovaném území mezi městem Poděbrady a sousední obcí Kluk byl jako protipovodňové opatření vybudován násep a na počátku třicátých let postaven kamenný inundační most. Dřevěný most přes řeku Labe, na nějž navazoval, byl přestavěn na kamenný až na konci let osmdesátých.⁵

V již zmíněném roce 1839 dala královská komora poděbradské panství do dražby jako nevýnosné a v té její koupil i s několika dalšími vídeňský bankéř a podnikatel řeckého původu, Jiří Šimon, svobodný pán ze Siny. Prázdný zámek dal v roce 1848 k dispozici městskému magistrátu pro umístění nových státních úřadů, okresního hejtmanství a okresního soudu, jež tu sídlily od poloviny devatenáctého století, kdy bylo reformou upraveno správní uspořádání země, následujících třicet let. Dědicem Jiřího Siny se stal během druhé třetiny padesátých let syn Šimon Jiří, rovněž patřící k bohaté vrstvě v Rakousku. Šimon Jiří Sina, ani jeho předchůdce v Poděbradech trvale nesídlil, a proto byl poděbradský zámek po dlouhou dobu pouze sídlem velkostatkářské byrokracie, posléze i státních úřadů, jenž byly do města přemístěny, jak bylo řečeno již výše. V roce 1884 převzali bavorský princ kníže Filip Arnošt z Hohenlohe- Schillingfürstu spolu se svou ženou Charikleou z rodu Ypsilanti poděbradský majetek a natrvalo se tu usídlili, což značně pozvedlo městský společenský život, zejména pořádáním šlechtických honů. „*Spoluvlastníky téhož panství byli sourozenci jmenované princezny, hraběnka Ifigenie z Pappenheimu a princové Theodor a Emanuel Ypsilanti, každý z nich rovněž ku jedné čtvrtině.*“⁶ Jejich podíly však manželský pár odkoupil a tím se stal výhradními vlastníky panství, každý z nich z jedné poloviny. V průběhu osmdesátých let devatenáctého století se obyvatelé města mohli těšit ekonomické prosperitě, díky příjmům z lesního hospodářství, zemědělského hospodaření, pivovarnictví a zahradnické činnosti. Své výdaje kníže orientoval především do charitativní oblasti, školních fondů a farních příspěvků, jež byl kníže z Schillingfürstu patronem. Svou přízeň a náklonnost místním řemeslníkům projevoval tím, že je při koupi potřebných výrobků upřednostnil mnohdy i před kvalitnějšími konkurenčními výrobky. Úspěšnější než průmyslové podnikání byl rozvoj lázeňství, které podnítilo náhodné objevení minerálního pramene na zámeckém nádvoří. Roku 1905 byl

⁵ VÁCHA, Petr. STEGBAUER, Jiří. *Poděbrady, město mého srdce*. Nakladatelství Ostrov. Praha 2006. Str. 10. ISBN 80- 86289- 48- 6.

⁶ KVÍČALA, Jan, JUDr. Dějiny Poděbrad a poděbradského panství. In *Polabské noviny*. Ročník 11. 1930. č. 48.

knížetem Hohenlohe do Poděbrad pozván pruský statkář a proutkař baron Karel Bülow z Bothkampu, který určil místo budoucího pramene na vnitřním zámeckém nádvoří a následkem toho o tři roky později došlo k založení Knížecích lázní. S rozvojem poděbradských lázní souvisí i intenzivní stavební činnost ve městě. Po skončení první světové války Poděbrady zaznamenaly dobu prosperity, hlavně přičiněním rozvíjejícího se lázeňského podnikání, jenž se specializovalo především na léčení chorob srdce a oběhového ústrojí.

Nyní se vraťme zpět k majitelům poděbradského velkostatku. Kněžna Chariklea zemřela roku 1912 v mnichovském sanatoriu a kníže se potom oženil s vavřínskou zpěvačkou pocházející z Mnichova, Henriettou Ginorovou. Rodina byla přirozeně proti jejich sňatku a na její nátlak se kníže vzdal všeho majetku ve prospěch svého mladšího bratra Morice a kompenzován byl každoroční doživotní rentou, jež činila peněžní obnos sto osmdesát tisíc korun a která však netrvala dlouho, neboť kníže počátkem roku 1915 zemřel na následky mrtvice a paralýzy. Moric z Hohenlohe po vzniku Československé republiky Poděbrady navštívil pouze jednou a to za účelem jejich prodeje. Na počátku dvacátých let minulého století poděbradský zámek koupila akciová společnost Uhličité lázně a většinu velkostatku koupil velkostatkář Josef Hyross za finanční sumu dosahující téměř devět milionů korun českých. Část pozemků poděbradského panství však podlehl první pozemkové reformě.⁷

Co se týče podnikání, vzhledem k příznivým podmínkám pro zemědělství si město vystačilo pouze s panským mlýnem a pivovarem až do šedesátých let devatenáctého století. Roku 1869 si nechal vodní mlýn zřídit Vojtěch Hlaváč a čtyři roky později byly založeny první parní mlýn a olejna Václavem Hráským, a za další rok byl vybudován cukrovar, který však neprosperoval a záhy zanikl. Dalším mezníkem poděbradského vývoje je výstavba severozápadní železnice, která byla započata roku 1871. Tři roky na to byla založena Kerhartova pila a cementárna a v roce 1876 první poděbradská sklárna.

Poděbrady, jako lázeňské městečko, se začaly rozrůstat i prosperovat od desátých let minulého století. S německou okupací Československa nadešel útlum ve všech směrech jak pro město, tak i pro lázně. Němci dosazovali do vedení lázeňské společnosti své komisaře, čemuž se české úřednictvo snažilo odolávat, avšak na počátku čtyřicátých let se Poděbrady staly jedním ze středisek Hitlerjugend.

⁷ KVÍČALA, Jan. Z poděbradských vzpomínek převratových a popřevratových. In *Polabské noviny*. Ročník 3. 1927. č. 40, 49.

POLITICKÝ VÝVOJ MĚSTA V LETECH 1848 AŽ 1945

V revolučním roce 1848 byl v Poděbradech vedle magistrátu zvolen měšťanský výbor, stávající z osmnácti členů v čele s purkmistrem Josefem Obereignerem. O několik měsíců později byl pak tento sbor nahrazen novým, dvaceti čtyř členným měšťanským výborem. Mezi jeho kompetence patřila mimo jiné péče o městský majetek, správa městské policie a kasáren. Od roku 1850 byl městský výbor v Poděbradech jediným obecním správním orgánem, jelikož regulovaný magistrát ukončil k 30. 3. 1850 svou činnost definitivně. Vydáním tak zvaných silvestrovských patentů v roce 1851 došlo ke zrušení ústavy a stát byl navrácen k absolutistickému zřízení. Počet členů tohoto výboru se z původních třiceti rozrostl na šestatřicet. Ve funkci purkmistra nadále figuroval Josef Obereigner. Tento poděbradský purkmistr však nepatřil k místním starousedlíkům, nýbrž v první polovině devatenáctého století ve městě působil jako kadet u dragounů a v roce 1857 se díky sňatku s Terezií Noskovou stal poděbradským měšťanem. V prvních obecních volbách roku 1861, již po zrušení Bachova absolutismu, byl purkmistrem zvolen poděbradský poštovní Václav Hráský, známý svojí angažovaností v místních spolcích a na vlasteneckých akcích. V příštích obecních volbách, vypsaných k roku 1870 byl znovu zvolen Josef Obereigner, jenž ve své funkci setrval po dvě volební období a ve městě figuroval i jako velitel národní gardy. Mezi lety 1884 až 1897 tuto funkci zastával místní lékárník a člen městské rady, Mg. Ph. Jan Hellich, jehož zálibou byla historie a archeologie celého poděbradského regionu. Byl vlastníkem rozsáhlé sbírky národopisných památek a historických pramenů, které na počátku dvacátého století věnoval městu a tímto jeho gestem založil Muzeum Poděbradska. V době starostenství Jana Hellicha byl městské radě přednesen významný návrh na pojmenování ulic, jež až do roku 1892 neměly své úřední názvy a proto orientace ve městě byla poněkud obtížná. Některá lidová označení byla natolik výstižná, a „*toho si byl navrhovatel velmi dobře vědom a proto hleděl, pokud možno, všechna rázovitá a starožitná jména dosavadní zachovat.*“⁸ V roce 1897 se ujal purkmistrovského úřadu místní mlynář Vojtěch Hlaváč, jenž se však svého titulu zhruba v polovině funkčního období vzdal, a to kvůli opozičnímu chování poděbradských socialistů. Roku 1907 byl starostou zvolen JUDr. Jan Kvičala, který byl v obecních volbách zvolen ještě dvakrát a funkci zastával i během první světové války. Po svém odvolání v červnu 1919 však úplně z poděbradské politické scény neodešel. Zůstal členem nové městské rady za stranu lidovou a do jeho kompetence spadal policejní odbor.

⁸ KLÁSEK, Čeněk (ed.). *Poděbradsko. Místopis okresu poděbradského*. Díl III. Část čtvrtá. Poděbrady 1940. Archiv Polabského muzea. Ev. č. 179/ 1072.

Jeho zásluhou obec získala budovu již zrušené okresní samosprávy, ve které městský úřad sídlí dodnes. Jedná se o novorenesanční budovu na Jiřího náměstí, navrženou architektem Edmundem Chaurou a postavenou v letech 1905 až 1906. Mimo své politické činnosti se zabýval též historií Poděbrad v devatenáctém století, kterou popsal v hojném množství článků.⁹

Vedle samosprávného obecního úřadu v Poděbradech sídlily i nově zřízené státní úřady, konkrétně okresní hejtmanství, okresní soud a berní úřad, jež byly zavedeny po zrušení úřadů patrimoniálních a regulovaných magistrátů v revolučním roce 1848. Zásadní podmínkou pro činnost těchto úřadů bylo, aby pro ně město zajistilo potřebné kancelářské prostory. Tyto instituce však byly zpravidla situovány do větších měst, ale především díky podpoře barona Siny u ministra vnitra Schmerlinga, je naše město získalo ihned roku 1850.

Nejprve okresní instituce sídlili v pronajatém prvním patře zámku barona Siny, v němž se doposud nacházel byt okresního sluhy a registratura okresního hejtmanství.¹⁰ Roku 1878, na základě rozhodnutí městské samosprávy byl postaven na Novém náměstí (bývalý Půhon) obecní dům. Kapacita této budovy však přestala postačovat a proto byla část kanceláří umístěna do vyklizené dívčí školy.

Na konci šedesátých let devatenáctého století byly vypsané nové volby pro venkovské obce a města, mezi něž patřily i Poděbrady a pro místní voliče znamenalo pro účastnění se voleb, dopravit se do Kolína. Kolínským kandidátem byl deklarant, tj. zástupce staročechů, JUDr. Emanuel Trmal z Toušic, který také obdržel jednoznačnou většinu hlasů. Po celých Čechách se pořádaly tábory lidu, jako projevy nespokojenosti s poměry v Předlitavsku. Roku 1868 se konal tábor lidu i v Poděbradech a to v místě dnes zvaném „Na obci“. Dalším táborem lidu bylo shromáždění množství lidí i ze vzdálenějších lokalit na lukách za Kostelním předměstím, datovaný k 10. červenci roku 1870. Předsedou táborového výboru byl všemi zúčastněnými zvolen poděbradský purkmistr a přívrženec staročechů, Václav Hráský. Poprvé v obecních volbách v roce 1893 v Poděbradech zvítězila Národní strana svobodomyšlná, tak zvaní mladočeši, což mělo značný vliv na intenzitu politického života v Poděbradech.

Pět let poté se ve městě ustavil dělnický spolek propagující národně socialistické myšlenky, kterým byla Jednota národních dělníků a živnostníků Jiří, jejíž činnost byla okresnímu hejtmanovi lhostejná. Jednoznačně nejvýznamnějším pro poděbradské politické dění na přelomu století byl Politický a národohospodářský klub Sladkovský, založený roku 1899.

⁹ Archiv Polabského muzea v Poděbradech. *Paměti JUDr. Jana Kvíčaly*. Rukopis.

¹⁰ SOKA Nymburk. AM Poděbrady. Sign. 10/ 20/ 12. Kart. 180.

Tento spolek dal počátkem dvacátého století základ národnímu socialismu, vedoucí straně v Poděbradech po celou první polovinu téhož století.

Záhy po vypuknutí první světové války byly poděbradští mladí občané ze všech sociálních vrstev povoláváni do armády, a to na ruská bojiště. Výměnou za ně byli zpět do města transportováni váleční zajatci, jako náhrada za chybějící dělníky, jež poděbradská obec využila při stavbě ulic. Byli jimi Srbové, ale i Italové, kteří pracovali u vodní expozitury na regulaci labského toku a též se podíleli na stavbě okresní silnice z Poděbrad do sousedního Polabce.

V průběhu první světové války začalo civilní obyvatelstvo pociťovat nedostatek základních potřeb, jako byly potraviny i uhlí a dřevo, a vláda byla nucena přistoupit k přidělovému hospodářství. Na celém okrese, ale i v obcích samých, byly zavedeny aprovizační (zásobovací) komise, jež však disponovaly zanedbatelnými pravomocemi. Poděbradským lázním byla přidělena vlastní aprovizace, ještě vylepšená tím, že ředitel místní spořitelny a funkcionář této komise nakupoval v jiných okresech ovce, v té době nepodléhající rekvizicím. Lázeňského města se mimo jiné dotýkaly i válečné rekvizice kovů. Roku 1916 bylo z farního kostela Povýšení sv. Kříže na Kostelním předměstí pro válečné účely odvezeno pět zvonů, z nichž nejstarší byl zvon Dominikál, pocházející z poloviny čtrnáctého století.

V dubnu posledního roku první světové války se tehdejší poděbradský starosta JUDr. Jan Kvíčala účastnil manifestační schůze českých měst v Obecním domě v Praze, za účelem přísahy věrnosti českému národu. Státní převrat a následná československá samostatnost byla onoho dne, 28. října, vyzváněna jediným, ve farním kostele zbylým zvonem. Den poté byl ze zástupců politických stran vytvořen prozatímní okresní národní výbor v čele se zvoleným předsedou, tehdejším okresním starostou, Vojtěchem Kerhartem. Tento národní výbor v Poděbradech neměl dlouhého trvání, zanikl po necelém měsíci své existence a místo něj byla na pokyn Národní rady v Praze založena Okresní hospodářská rada, která se skládala z dvaceti čtyř členů všech zdejších politických stran a měla převzít dozor nad aprovizací a snažit se omezovat z toho plynoucí lichvu.

Po skončení první světové války projevovala svůj zájem na rozvoji a prosperitě lázní vedle lázeňské akciové společnosti i městská správa. Poděbrady byly jako v předchozí době řízeny třiceti šesti členným obecním zastupitelstvem, voleným na dobu čtyř let, které ze svých členů vybíralo dvanáctičlennou městskou radu včetně starosty města. Dále byly pro usnadnění práce městské rady zřízeny jednotlivé odbory, řízené členy městské rady. Při volbách roku 1919 zvítězili národní socialisté a své prvenství udrželi téměř po celou první polovinu dvacátého století. V červenci roku 1919 převzal starostenský úřad nově zvolený Josef Koch, jenž byl po

osmi letech svého působení¹¹ nahrazen Josefem Cankářem, jež se též významně podílel na architektonickém rozvoji města. Na postu starosty setrval až do roku 1939, kdy byl zatčen gestapem a poděbradským starostou znovu zvolen až po skončení druhé světové války.

Život města Poděbrad silně ovlivnil požadavek československé vlády k vyvlastnění velkostatků, jenž poprvé zazněl v jejím programovém prohlášení z ledna 1919. Zákon o pozemkové reformě byl vydán v dubnu téhož roku a k tomuto účelu byl zřízen Státní pozemkový úřad jako dohlížecí orgán. Poděbradský velkostatek se touto reformou ocitl v nestandardní situaci. Ještě v květnu 1920, se souhlasem Státního pozemkového úřadu, avšak v rozporu se zákonem, prodal tehdejší majitel Moric z Hohenlohe- Schillingfürstu poděbradský zámek za šest set tisíc korun českých akciové společnosti Uhlíčité lázně a o pár měsíců později spolu s ním i bývalou knížecí oboru v Polabci. Roku 1922 od téhož majitele koupil poděbradský velkostatek libočanský velkostatkář Josef Hyross za trhovou hodnotu téměř devíti milionů korun.

Již počátkem dvacátých let minulého století bylo obecním zastupitelům více než jasné, že je potřeba investovat do řádného, zdravotně nezávadného vodovodu a vybudovat kanalizaci, kteréžto doposud město postrádalo. Nadále byl evidentní úkol zdokonalit místní komunikace a rozšířit lázeňský park pro potřeby městských lázní. Bohužel však příjmy města pro všechny tyto záměry nedostačovaly. Největší příjmovou položkou tvořily výnosy z městských přírážek a z lázeňské taxy, o které se však město dělilo rovným dílem s lázeňskou společností.

Na většinu z těchto plánovaných staveb, na něž bylo potřeba necelých dvacet milionů korun českých, si město muselo finance vypůjčit, a to tím způsobem, že adresovala memorandum československé vládě, čímž ji žádala o pomoc. Při realizaci některých staveb bylo město skutečně finančně podpořeno příslušnými ministerstvy. V některých případech prohlásila městská správa plánované stavby za nouzové a zainteresovala na nich místní nezaměstnané, čímž využila možnost zisku finančních příspěvků ze státní kasy.

Je na místě podotknout, že v létě roku 1927 město oficiálně požádalo zemskou politickou správu o povolení změny v pojmenování města, což mělo za následek to, že od té doby obec nesla název Lázně Poděbrady.¹²

V období druhé světové války, již 1. září 1939 byla provedena zatýkácí akce Albrecht I. namířena proti inteligenci a vedoucím osobnostem českého národa, při níž byli starosta Josef Cankář spolu s policejním komisařem Leopoldem Baštou zatčeni a transportováni na kolínské gestapo. Po Cankářově uvěznění byl vedením městské samosprávy pověřen jeho dosavadní

¹¹ Archiv Polabského muzea v Poděbradech. *Lázně Poděbrady*. Ročník 23, 1948, č. 1- 2. Str. 4- 5.

¹² SOKA Nymburk. AM Poděbrady. Sign. 5/ 8/ 23. Kart. 330.

náměstek Jaromír Kerhart, který též skončil v koncentračním táboře. Po rozpuštění KSČ v říjnu roku 1938 následně usiloval kolínský oberlandrát Eckoldt, a na jeho popud i poděbradský okresní úřad doplnit zastupitelstvo příslušníky německého národa. Dne 10. srpna 1940 bylo poděbradské obecní zastupitelstvo úplně rozpuštěno zemským úřadem v Praze. Téhož roku byla jmenována obecní správní komise v čele s předsedou Janem Radou, který byl zároveň členem ilegální organizace ÚVOD. Tato komise však dlouhého trvání neměla a zrušena byla v prosinci 1941 a řízení obce bylo od ledna následujícího roku svěřeno do rukou německému vládnímu komisaři, JUDr. Vilému Messnerovi, jež i přesto, že byl Němec, si na poděbradském městském úřadě počínal poněkud umírněně a dokonce ovládal český jazyk. Roku 1942 došlo k významné změně ve státní správě Poděbradska. Od 1. července tohoto léta poděbradský okresní úřad přestal existovat a celá jeho agenda byla předána do nedalekého Nymburka, ve kterém okresní úřad existoval již od roku 1936. Na této pozici setrval JUDr. Messner do samotného konce okupace, přesněji do 8. května 1945, kdy se svou rodinou Poděbrady opustil.

Dva roky od počátku války byla zavedena pracovní povinnost pro protektorátní mužské příslušníky od osmnácti do šedesáti let věku, kteří byli předěleni na veřejnoprospešné práce v jakoukoli roční dobu. V Kolíně byl pro tento účel zřízen nový úřad- Pracovní úřad s pobočkou v Poděbradech, jež rovněž prováděl náборы dělnictva do Německa. V Poděbradech působila za německé okupace jedna instituce a paradoxně ji neměli na starosti němečtí okupanti, ale jeden český kolaborant. Byla jí Technická nouzová pomoc- Technische Nothilfe a založena v našem městě byla na rozkaz kolínského oberlandráta na počátku čtyřicátých let. Jejím prvním velitelem se stal František Kaiser a po něm funkci převzal jeho dosavadní zástupce a poděbradský rodák Antonín Korec, který však byl za své nehumánní praktiky Mimořádným lidovým soudem v Kutné Hoře odsouzen k trestu smrti v říjnu roku 1946 a po veřejném přelíčení byl tento muž v Poděbradech oběšen.¹³

Květnová revoluce na konci druhé světové války v Poděbradech probíhala s jistým časovým předstihem, na základě rozšíření zprávy o konci války z nymburských železničních dílen. Ve městě bylo pověšeno množství československých praporů a na náměstí proběhlo shromáždění lidí provolávajících slávu Československé republice a prezidentu Edvardu Benešovi. Důstojníci místní německé posádky začali jednat s předsedou revolučního národního výboru, jímž byl MUDr. Ladislav Filip. Velitel posádky, podplukovník Schuster, souhlasil

¹³ SOkA Nymburk. AM Poděbrady. Sign. 3/ 10/ 14.

s převzetím správy města tímto revolučním národním výborem, vystoupivším z ilegality, za podmínky zaručení bezpečnosti německých raněných vojáků a civilního obyvatelstva.

Výzvou pražského rozhlasu byly od šestého května podél pražské silnice stavěny zátarasy, které měly sloužit ke zdržování nacistů na cestě ke hlavnímu městu a většina z nich nebyla po opakované žádosti odstraněna. K incidentu však v Poděbradech došlo až devátého dne měsíce května. Česká ozbrojená hlídka se snažila zastavit projíždějící auta označená bílým praporem s uprchajícími nacisty, načež ti na ně začali útočit mezi starým nádražím a lázeňským parkem. Do boje naštěstí zasáhli právě příjíždějící Rusové. Počet padlých v této šarvátce dosáhl téměř padesáti a mezi ně patřil i dvaadvacetiletý poděbradský student Karel Hampl, jenž byl zastřelen z německého obrněného vozu při své hlídce na Riegrově náměstí a v dnešní době je na jeho počest pojmenována ulice na Žižkově předměstí.

KULTURNÍ VÝVOJ

Po pádu Bachova absolutismu na konci padesátých let devatenáctého století bylo nejen v Poděbradech patrné oživení národního hnutí a to zakládáním vlasteneckých spolků, vyvíjející značnou společenskou a vzdělávací, ale i sportovní aktivitu. Hlavními organizátory společenských a kulturních akcí byly především místní spolky, založené na počátku šedesátých let devatenáctého století, jako byl Zpěvácký spolek, Měšťanská čtenářská beseda, Řemeslnická beseda, tělocvičný spolek Sokol, či velmi agilní sdružení Studující Poděbradska. První z těchto jmenovaných spolků, mimo jiné založen roku 1861, o rok později figuroval v konfliktu s velitelstvím místní vojenské posádky, který vyvrcholil brutálním výpadem dragounů proti poděbradskému obyvatelstvu. Podnětem ke konfliktu byla vzpomínková slavnost, již Poděbradští uspořádali ve výroční den úmrtí básníka a poděbradského rodáka Františka Turinského, konkrétně 4. září 1862. Večer toho dne se před městskou radnicí u zpívajícího shromážděného davu objevila šestičlenná patrola dragounů s příkazem rozejít se. Občané však neuposlechli a ubírali se směrem k městské čítárně v čísle popisném 4/I, načež z místních kasáren vyjeli dragouni a tasenými šavlemi začali útočit na zbylé shromážděné obyvatelstvo. Touto událostí se následujícího dne zabývaly skoro všechny celostátní české noviny a definovaly ji jako neslýchané násilí na civilním obyvatelstvu v Poděbradech. Svého věhlasu se dočkaly v sedmdesátých letech tímto spolkem pořádané deklamatorní večery, na kterých vystupovali jako herci, tak sólisté a sbor.

Počátkem let sedmdesátých let se Studující Poděbradska významně podíleli na založení Občanské knihovny v Poděbradech. Tento spolek spolu s ochotníky byly hlavními organizátory společenského a kulturního dění ve městě. Vystupovali v místním divadle, pořádaly tzv. merendy, jejichž výtěžku přispívaly na dobročinné účely.

Po vzoru pražských řemeslníků vznikla v Poděbradech roku 1869 zájmová organizace Řemeslnická beseda. Ke konci sedmdesátých let se tato beseda rozhodla uspořádat, mimochodem velmi úspěšnou, průmyslovou výstavu v prostorách zámku „Na kovárně“, při níž prezentovaly své výrobky především místní řemeslníci. Druhá výstava takového rázu se konala v srpnu 1890, jejímž protektorem byl majitel poděbradského velkostatku, dědičný princ Filip Arnošt z Hohenlohe- Schillingfürstu. *„Příčiněním řemeslnického sdružení byla koncem roku 1886 v Poděbradech založena pokračovací průmyslová škola.“*¹⁴

¹⁴ Památník Řemeslnické besedy v Poděbradech. Na oslavu 40letého trvání 1869- 1909. Poděbrady 1909. Archiv Polabského muzea v Poděbradech.

Mezi prvními byl však založen Spolek divadelních ochotníků Jiří, konkrétně roku 1861 a posléze se jeho činnost stala nedílnou součástí života ve městě. Na vzniku tohoto spolku měl největší zásluhy tehdejší poděbradský purkmistr Václav Hráský, jenž od barona Siny získal povolení k pořádání vystoupení v bývalé zámecké kapli v prostorách poděbradského zámku. Za dvacet let od jeho založení se spolek dočkal prvního stálého divadla, které vzniklo přestavbou bývalých dragounských kasáren. Objekt byl k tomuto účelu darován roku 1883, ale i nadále jeho majitelem zůstalo město. Spolek měl k dispozici budovu bezplatně, na rozdíl od veškerých nákladů na přestavbu, kterou museli financovat sami. Průčelí divadla bylo směřováno do dnešní Divadelní ulice. Samotná budova divadla nebyla velkých rozměrů, a proto byla po třech letech rozšířena o osm lóží. Opona i celá výzdoba divadla vznikla rukou malíře Gustava Kubeše z Prahy. Po přelomu století došlo k dalšímu rozšíření, především zákulisí. V polovině dvacátých let se spolek rozhodl divadlo opravit a případně modernizovat. Návrh rekonstrukce divadla vypracoval poděbradský malíř Oldřich Kerhart. Roku 1933 bylo rozhodnuto zrušit dívčí školu sousedící s divadlem a v souvislosti s tím se objevila myšlenka postavení nového prostornějšího divadla. Než došlo k samotným činům, divadlo v roce 1937 vyhořelo. Návrhy na projekt obnovení divadla, které byly prezentovány ve veřejné soutěži, však zcela znesnadnila německá okupace.

Dalším významným spolkem, též specifickým pro Poděbrady byl bezesporu Spolek pro zbudování pomníku králi Jiřímu, založený roku 1883. Myšlenka na zbudování pomníku vyšla z místní tradice panovníkova rodiště.¹⁵ Původci tohoto nápadu jsou poděbradští sokolové, kteří svou činnost zahájili k prvnímu srpnu 1863 a zásluhou o založení poděbradského Sokola měl bezesporu akademický sochař Bohuslav Schnirch, přítel Miroslava Tyrše. Předsedou spolku byl zvolen mj. ředitel panství Leopold Doležal a místopředsedou starosta města Mg. Ph. Jan Hellich. Za účelem získání financí na uskutečnění tohoto projektu byly pořádány různé společenské akce, z jejichž výtěžků se shromažďovaly prostředky. Socha krále byla zadána akademickému sochaři Bohuslavu Schnirchovi, který se též účastnil spolkových schůzí. Návrhů na provedení bylo mnoho, nakonec získalo převahu jezdecké ztvárnění sochy. Již v roce 1886 byl model sochy vystaven v zasedací síni poděbradské radnice. Ve skutečnosti měla být vytepaná z měděných plátů připevněných k železné kostře. Pomník dle Schnirchova návrhu zhotovila pražská kovotepecká dílna Richarda Schorchta, kostru též pražská firma A. Juppy. Dílo bylo nejprve vystaveno v rámci Jubilejní výstavy, konané roku 1891 v Praze. Do

¹⁵ HRABĚTOVÁ, Jana. *Poděbrady: Průvodce po přírodních a historických zajímavostech města a okolí, po muzeích a místech, vztahujících se k významným osobnostem*. Poděbrady 1999. Str. 34.

Poděbrad byla natrvalo transportována a slavnostně odhalena v polovině srpna roku 1896, protože byla na výstavišti ponechána i po dobu trvání Národopisné výstavy československé a na její převoz do té doby nebyly dostatečné finanční prostředky kdy. Podstavec s figurální výzdobou je prací místního akademického sochaře Milana Havlíčka, jehož učitelem byl sám Bohuslav Schnirch, dále pak poděbradský stavitel František Proft a kameník J. Bílek. Definitivní náklad na realizaci tohoto pomníku činil 18 100 zlatých.

V rámci konání Národopisné výstavy v Praze v polovině devadesátých let devatenáctého století byly na venkovských obcích zřizovány národopisné odbory, pověřené vyhledáváním a sbíráním výtvarů lidového umění a spolu s ním i shromážděním dostatečných finančních prostředků pro tento záměr. V poděbradském regionu se předsedou národopisného odboru stal MUDr. Bohumil Bouček, jenž se rozhodl pro vystavení vybraných exponátů v srpnu roku 1894 ve zdejší chlapecké škole. O vystavení prehistorických sbírek v historickém oddělení výstavy týkajících se Poděbradska se postaral Jan Hellich. Dále zde město představilo část svého městského archivu, mimo jiné privilegia, pečeti, pozůstatky městských knih a cechovní písemnosti. Po obou celozemských výstavách zůstalo ve městě shromážděno mnoho památek a následně potom zde vznikla myšlenka založení muzea, kterou propagovali již v sedmdesátých letech Studující Poděbradska. Na počátku dvacátého století nabídl připravovanému muzeu své archeologické a historické sbírky Mg. Ph. Jan Hellich a rok poté se ustavil muzejní spolek, jemuž tento muž předsedal. Když se jednalo o tom, kde bude muzeum existovat, dostala se spolku nabídka od Občanské záložny na místnosti ve svém druhém patře a to zcela zdarma. Tyto prostory byly však kvůli vysoké návštěvnosti dosti nevyhovující a proto muzeum své expozice a sbírky přesunulo do opuštěné staré školní budovy čísla popisného 68 v ulici Na dláždění. Na žádost muzejního spolku v roce 1906 uložilo město do muzea také svá privilegia a nejstarší část archivu za podmínky, že stále zůstanou v majetku města. I po první světové válce muzeum stále bylo spolkovou institucí dobrovolných pracovníků a ve dvacátých letech minulého století se stalo členem Svazu československých muzeí, který byl dohlížecí institucí na odbornou úroveň muzea. V roce 1921 Muzeum Poděbradska převzalo do své úschovy archiv poděbradského archivu, jež byl umístěn z důvodu nedostatku prostoru do tzv. rodné síni Jiřího z Poděbrad na místním zámku. Zakladatele muzea, jenž roku 1931 zemřel, nahradil na jeho předsednickém postu bývalý poděbradský starosta JUDr. Jan Kvičala.

Kulturní dění znovu ožilo po skončení první světové války a významným pořadatelem společenských akcí byly i nadále poděbradské spolky. Jiné spolky však v této době vznikaly. Byla jimi ku příkladu Jednota Československé obce legionářské, která se účastnila nejen

politického, ale i kulturního života ve městě. Na jaře roku 1932 byl v Poděbradech ustaven Okrašlovací spolek, který však existoval již před první světovou válkou, ale jeho činnost se po ní dlouho nedařilo obnovit. Jeho cílem bylo okrašlovat a zvelebovat město, rozvíjející se lázeňskou aktivitou a spolu s ním i okolí města, chránit přírodu i památky všeho druhu. V roce 1934 byl tímto spolkem zřízen zoologický koutek na ostrůvku ve Skupici a byly v něm k vidění zlatí bažanti, pávy a další okrasné ptactvo, později i srnčí zvěř.

Nyní se vraťme zpět v čase, ale do jiné oblasti kulturního života, do světa sportu. I v Poděbradech, stejně jako v Praze, byla založena v šedesátých letech devatenáctého století tělocvičná jednota Sokol. Velmi se o to zasloužil akademický sochař Bohuslav Schnirch, mimo jiné i přítel zakladatele Miroslava Tyrše, který v našem městě, při příležitosti založení spolku, několik dní pobyl. Sokolská jednota se v druhé polovině let dvacátých dočkala rozhodnutí o stavbě nové moderní sokolovny, která kromě sportovního sálu měla disponovat i prostory vhodnými pro kulturní činnost Sokolů, konkrétně přednáškovým sálem, restaurací a výčepem, včetně biografu. Autorem návrhu této budovy je architekt F. Krásný, jenž projektoval pražský Tyršův dům a na stavbě Sokolovny se z důvodu nedostatku financí podíleli především členové spolku.¹⁶

V první polovině století dvacátého se obecně začalo dbát více o své zdraví a sport se dočkal velkého rozšíření mezi obyvatelstvem. Tento obecný trend měl silný vliv na zakládání spolků a sdružení, sportem se zabývajících. Již v roce vypuknutí první světové války bylo poděbradské spolkové spektrum rozšířeno o Sportovní klub, jež zahrnoval fotbalový a tenisový oddíl a pro něž téhož roku byla otevírána nová hřiště. Na počátku třicátých let byl založen další sportovní klub, a to SK Lázně Poděbrady, pro který byl otevřeno nové hřiště v Oboře, jenž bylo v majetku lázeňské společnosti. Dalším významným počinem bylo vybudování jezdecké závodní dráhy. Tato myšlenka, iniciovaná roku 1935 radním Týcem a místním policejním komisařem Leopoldem Baštou, byla podstoupena poděbradským městským úřadem v přípisu zemskému úřadu v Praze. Vize byla stvrzena dohodou mezi obcí, zastoupenou starostou Cankářem a Československým Jockey Clubem, v níž se město zavázalo vybudovat dostihovou dráhu s veškerým jejím zázemím na obecních pozemcích v Poděbradech a předat jej Jockey Clubu do konce května následujícího roku. Co se týče finančních prostředků, darovala místní Občanská záložna původně bezúročnou půjčku sto tisíc korun českých na zřízení této dráhy. Většinu obnosu si však město muselo vypůjčit,

¹⁶ SOkA Nymburk. AM Poděbrady. Pamětní kniha, III. díl. č.325. Str. 36- 37

neboť celková suma na vybudování dostihového komplexu činil téměř pět set šedesát tři tisíc korun.

Jistě nezapomenutelnou událostí kulturního, ale i politického života byla pro poděbradské občany návštěva prvního prezidenta Československé republiky Tomáše Garrigua Masaryka, ke které došlo 9. května 1923. Cesta druhého československého prezidenta Edvarda Beneše, jejíž cílem byly Poděbrady, proběhla roku 1936, též v květnu.

VEŘEJNÉ STAVBY

Ve druhé polovině devatenáctého století se o Poděbradech nedá říci, že byly zrovna zámožným městem. Jejich finanční zdroje byly omezené a k obecně prospěšným veřejným stavbám je nutilo rychlé přibývání obyvatel a rozrůstání města. První z nastalých potíží byl jednoznačně nedostatek vody. Rozhodnutím městské rady na počátku sedmdesátých let se měla na Jiříkově náměstí vybudovat kašna nová a kámen z té staré měl být zdrojem stavebního materiálu pro nové kašny, umístěné na dnešním Riegrově náměstí a Nymburském předměstí. Realizace všech tří kašen byla od obce svěřena do rukou kameníkovi Františku Rejnišovi z Dobrého Pole. Nastal však problém, a to jak do kašen dostat vodu, při němž došlo ke sporu mezi zástupci velkostatku, kteří nabyly dojmu, že se obec snaží od velkostatku vodu získat podvodným způsobem, a baronem Šimonem Sinou. Z tohoto důvodu se k baronovi vypravila městská delegace purkmistra Josefa Obereignera, radního Josefa Kryšpína a mlynáře Vojtěcha Hlaváče s výpisem ze zemských desek, který dokazoval právo města na vodu ze zámecké vodárny. Na základě toho baron Sina slíbil dodávat vodu do kašen. Roku 1878 bylo rekonstruováno čerpadlo, naneštěstí však o tři léta později přišla povodeň, zničivší poděbradskou vodárnu a celé město včetně průmyslových podniků zůstalo bez vody. Během prvního desetiletí minulého století však potřeba vody výrazně stoupla ve spojitosti s již založenými lázněmi. Město přistoupilo k vybudování vodovodu, přivádějící nadále užitkovou labskou vodu. Město používalo až do roku 1926 tento vodovod, jež rozváděl pouze hrubě filtrovanou vodu z Labe. Tento přívod vody byl i nadále používán, a to zejména k zalévání městských parků a pro průmyslové potřeby. V důsledku obecně se zlepšujících hygienických podmínek byla koncem roku 1924 zahájena stavba nového, zdravotně nezávadného vodovodu, který nahradil ten původní, dodnes existující renesanční vodojem na nádvoří poděbradského zámku. Nejideálnější místem byly určeny pravobřežní sady S. K. Neumanna mezi Skupicí a dvorem Sanspareil. Projektantem první části vodovodu byl profesor ing. Jan Vladimír Hráský. Samotnou vodárenskou věž navrhl architekt František Janda a o realizaci obou projektů se podílela mladoboleslavská firma Ing. Hráský, ing. F. Jenč a K. Dub. Pro vysoký podíl železa v poděbradské vodě bylo nutné dostavět ještě odželezovací stanici. Finanční obnos investovaný do vybudování nového městského vodovodu k roku 1931 představoval částku téměř pět a půl milionu korun českých. Druhá etapa výstavby zahrnovala stavbu druhé čerpací studně a rozšiřování potrubí v nově vznikajících obytných čtvrtích a byla zkolaudována v červnu roku 1934.¹⁷

¹⁷ SOKA Nymburk. AM Poděbrady. Sign. 8/ 6/ 8. Kart. 357.

Starý řetězový most přes Labe byl po čtyřiceti letech od svého vybudování v tak dezolátním stavu, že přes něj bylo životu nebezpečno se pohybovat. Z tohoto důvodu ministerstvo vnitřních záležitostí vydalo roku 1887 výnos o postavení nového železného příhrádkového mostu v Poděbradech. Mezi dva původní pilíře byl projektován pilíř nový, který počala realizovat poděbradská firma Jana Kalouse. Železná mostní konstrukce byla na stavbu dodána pražským podnikem Českomoravské železářny a tento most byl dokončen na jaře roku 1889. Jelikož bylo rozhodnuto o odstranění značného stoupání erární silnice, bylo potřeba zvýšit příjezdovou komunikaci směrem od poděbradského náměstí zhruba o metr a půl, nastaly problémy s některými vlastníky pozemků bezprostředně vedle mostu či samotné komunikace. Tento nový most však dopravě dlouho nesloužil. Roku 1903 Poděbrady postihla povodeň způsobená ledovou zácpou a celý most strhla do řeky.

Z důvodu každoročních záplav se město i poděbradský velkostatek v osmdesátých letech rozhodl pro regulaci vodního toku Labe. Mezi lety 1896 až 1897 se nákladem obou jmenovaných účastníků a zčásti i Zemského výboru v Praze přikročilo k úpravám říčního koryta. Hlavním cílem těchto úprav bylo mimo jiné zabránit nebezpečí průtrže Labe do Skupice. O provedení regulačních prací se velmi zasloužil prof. ing. J. V. Hráský, který v té době zastával funkci předsedy Sdružení polabských poslanců a jež sepsal své názory na tento problém v brožurce „Zájem královského komorního města Poděbrad a okolí o uplavnění Labe“. Roku 1913 započala firma Zdenka Kruliše z Prahy s regulačními pracemi a splavněním Labe u Poděbrad. K tomuto účelu však bylo potřeba vykoupit poděbradský mlýn, zbourat vysoký jez, jež v roce 1881 postavil místní mlynář Hlaváč, vybudovat nové zdymadlo a vyhloubit řečiště pod zámkem. Práce úpravy břehů probíhaly i během první světové války a chybějící stavební dělníci, povolání do války, byli nahrazeni italskými zajatci.

Během třetí čtvrtiny devatenáctého století se Poděbrady začaly značně rozrůstat, především zástavbou soukromých domů a z toho vyvstala potřeba usměrňování umístění přibývajících staveb i tras nově vznikajících místních komunikací, jejichž výstavbu na Poděbradsku zajišťovala okresní samospráva. Proto se roku 1878 městská rada na svém zasedání rozhodla, „aby policejní odbor situační plán celého města pořídil, dle kterého by se budoucně při stavbách k regulování ulic pokračovat mohlo“¹⁸.

Po objevení léčivých vod a s rozvojem místních lázní souviselo i rychlé tempo rozrůstání se města jako takového. Jako následek rychlého urbanizačního rozvoje Poděbrad přišel v úvahu nový regulační a zastavovací plán. Musel být navržen pružně, aby mohl vyhovět posléze

¹⁸ SOKA Nymburk, AM Poděbrady, kniha č. 83, Zasedání 13. 6. 1878.

změněným předpokladům, konkrétně nalezení dalších pramenů. Tento plán však musel navázat na plán dosavadní, jež byl tvořen pravidelnou sítí čtverců. Kolem historického jádra Poděbrad se začaly vytvářet nové městské čtvrti, a to ve všech směrech. Nejprve se zástavba koncentrovala do části za dráhou, směrem na obec Pátek, původně zvanou Zbuzany. Postupem doby se spíše ujalo pojmenování Žižkovo předměstí. Novostavby se dále soustředily na pozemcích bývalého cukrovaru, který byl zbourán roku 1933. Celý tento areál byl odkoupen pražskou stavební firmou A. Vavrouš a syn a ti jej rozparcelovali celkem na 86 stavebních pozemků. Obě tyto nové čtvrti již byly budovány dle regulačního plánu města, tudíž musely být opatřeny ulicemi odpovídajících rozměrů. Záměrem zastupitelů města bylo rovněž většinu ulic osázet okrasnými stromy ve prospěch lázeňských hostů jimi procházejících.

Usnesením obecního zastupitelstva ze dne 29. ledna 1912 byl přepracováním regulačního plánu z poloviny devadesátých let devatenáctého století, jež vypracoval civilní geometr František Voborník spolu s Vojtěchem Obereignerem, pověřen architekt Antonín Engel, mimo jiné poděbradský rodák. Ještě před tímto generálním regulačním plánem ten stávající na konci prvního desetiletí minulého století doplnil o regulační plán oblasti za dráhou F. Voborník. K tomuto účelu byla založena komise znalců, kterou tvořil dvorský rada Václav Hráský, prof. Dr. Pantoflíček a vrch. inž. arch. Vladimír Zákrejs. *„Hlavní usnesení její bylo ustanovení stálé komise znalecké a poradní komise regulační, při tom doporučeno nové zaměření na základě metody polygono- trigonometrické.“*¹⁹

Nové katastrální zaměření provedl civilní geometr Vojtěch Obereigner a použil k tomu výše jmenovanou metodu. Pozoruhodnou okolností v celé této věci je, že k vypracování generálního regulačního a zastavovacího plánu došlo na základě pouhé kopie katastrální mapy se všemi vadami a nedostatky.

Všeobecně se o Poděbradech uvažovalo jako o městu s cca. šesti tisíci obyvateli a s jejich rolnickou a maloživnostenskou činností. Ve své úvaze se architekt Engel zamýšlí nad vlivem případného objevení dalších léčivých pramenů na urbanizační plán města. Bere v potaz kapacitu dosavadních navrtaných pramenů a z toho vzešlý maximální počet potenciálních návštěvníků lázní v jednom okamžiku. *„Lázně však, které nemají dostatečnou rezervu vody a nemají tudíž naději na další vývoj, třeba by tento nebyl nekonečný, budou vždy jaksí*

¹⁹ ENGEL, Antonín, Arch. *Generální ideový návrh regulačního a zastavovacího plánu královského komorního města lázní Poděbrad*. Archiv Polabského muzea v Poděbradech. Ev. č. 304/ 86.

*ochromeny a investované kapitály mohou býti po případě i ohroženy.*²⁰ Méně byl kladen důraz na obchodní a průmyslové zájmy zdejších občanů, především zemědělského rázu. Okolní vesnice, Velké Zboží, Kluk a Polabec, do generálního plánu nemohly být zahrnuty a proto mluvíme o regulaci jádra města. Vzhledem k širokému a značně dlouhému nádražnímu pozemku s dráhou byly obě části města do jisté míry samostatnými čtvrtěmi.

Okamžitě byly zužitkovány okolní pozemky, jež byly do roku 1908 na periférii města. V souvislosti s vývojem lázní byl brán v úvahu urbanistický vývoj města směrem na východ, jelikož směrem na sever od centra Poděbrad se nacházela železniční trať, jež byla považována za překážku. Na rozdíl od většiny měst, ve kterých je aplikován excentrický způsob zástavby, tj. ze středu, byl pro Poděbrady zvolen postup opačný, odborně nazývaným koncentrický. Zástavba probíhala ze širší periferie směrem do centra, přesněji mezi ulicí Panskou a prodlouženou osou lázní.

Jednou z hlavních ulic tvoří spojnice čtvrti u cukrovaru se čtvrtí Na Hrázi. Druhý hlavní směr tvořila prodloužená osa lázeňského pozemku vedoucího ke trati, která protíná nejdůležitější části města, totiž most, staré náměstí a pokračuje Divadelní ulicí přes lázeňskou promenádu k nádraží. *„Tyto hlavní ulice tvoří velký kříž a průsek jejich bude znamenati skutečné centrum nové části města, a proto jest jistě pochopitelné utvořiti zde náměstí, jež by bylo orientačním prostorem zároveň.*²¹ Do středu „kříže“ jsou dále situovány dvě diagonální ulice, z nichž jedna je vedena od starého nádraží a druhá jí byla ulice Panská, dnes nesoucí název Dr. Horákové. Výše popsané schéma pětice ulic tak vyústí směrem k lázním hlavním bulvárem, jehož navržená šířka bude dosahovat třiceti dvou metrů. Následkem toho, že nový regulační plán nutně musí navázat na stávající ulice dle tehdejšího plánu postavené, nebylo možné se vyhnout pravoúhlého schématu a proto v místech dnešní lázeňské kolonády *„se jeví nepříznivý konflikt této nezbytné diagonální ulice v tom, že ostatní ulice se s touto protínají pod ostrým a tupým úhlem, čímž povstávají velmi nehezke špice.*²²

Původní poděbradské nádraží, vybudované v letech 1869 až 1871, stálo na konci Nádražní (dnes Fügnerovy) ulice. Po otevření nádraží nového byla tato budova upravena na obytný dům. Přemístěním budovy nádraží bylo docíleno lepší a výhodnější přístupnosti vzhledem ke stávajícímu městu jako celku, ale i s ohledem na budoucí rozmach zatím nezastavěné západní

²⁰ ENGEL, Antonín, Arch. *Generální ideový návrh regulačního a zastavovacího plánu královského komorního města lázní Poděbrad.* Archiv Polabského muzea v Poděbradech. Ev. č. 304/ 86.

²¹ ENGEL, Antonín, Arch. *Generální ideový návrh regulačního a zastavovacího plánu královského komorního města lázní Poděbrad.* Archiv Polabského muzea v Poděbradech. Ev. č. 304/ 86.

²² ENGEL, Antonín, Arch. *Generální ideový návrh regulačního a zastavovacího plánu královského komorního města lázní Poděbrad.* Archiv Polabského muzea v Poděbradech. Ev. č. 304/ 86.

čtvrti Poděbrad. Byla brána v potaz i estetická stránka, kdy lázeňský host přijíždějící do Poděbrad vystoupí z vlaku a prakticky ihned vkročí do parkové části města.

Pro způsob zastavení a řešení jednotlivých částí města se východiskem stala poloha vůči nádraží a lázním a tímž účelům sloužícím objektům. Projektant se v tomto případě snažil příznivějším půdorysným a výškovým zastavením kompenzovat větší odstup pozemků na ulici.

Způsob zastavování z hlediska půdorysu se dělí do následujících třech skupin: izolovaný, skupinový a souvislý. Izolovaný způsob byl uplatněn především ve čtvrti za dráhou. Skupinovou zástavbou se pozemky lépe zužitkují, další výhodou jsou nižší náklady na stavbu a větší estetický účinek. Tento typ byl aplikován v části města za dráhou u Kerhartova přechodu. Skupinová zástavba tvoří přirozený přechod k zástavbě souvislé, jež je střídavě s izolovanou použita v celé západní části města (Nymburské předměstí). Vlastní střed města je zastavěn výhradně souvisle, avšak různým způsobem, co se týče výšky budov.

Způsob zastavování do výšky je přízemní, jednopatrový či dvoupatrový. V každém případě se nabízí kombinace s podkrovím, jakožto další etáží. Společně s výškou budovy je zohledňována přímá úměra s šířkou ulice. Pro venkovské obce byla šířka ulic stanovena stavebním řádem na dvanáct metrů, ale záleželo i na povaze dané ulice a proto její rozměry byly úměrné jejímu významu. Z těchto pravidel byly vyjmuty budovy veřejné a navrhovaná výjimka hotelové budovy.

Všechny tyto stavební a urbanizační postupy sepsal architekt Antonín Engel, jež působil i jako profesor c. k. státní průmyslové školy v Praze, ve svém spisku s názvem „Generální ideový návrh regulačního a zastavovacího plánu královského komorního města lázní Poděbrad.“²³

Po první světové válce Poděbrady zaznamenaly druhou vlnu svého rozrůstání a následné regulace, již však ve spojitosti s lázeňským podnikem. Mimo jiné byly budovány vily a penziony ve vilových čtvrtích, v nichž místní obyvatelé poskytovali ubytování lázeňským hostům. Výstavba města pokračovala nezvyklým tempem a ve stavebnictví se tentokrát angažovala i obec, z důvodu pomoci svým občanům v poválečné bytové krizi. Řešením byly obecní činžovní domy s nízkými nájmy. V polovině dvacátých let byly vystavěny dva dělnické nouzové domy. Celé město se v této době značně rozrostlo, počet domů se v Poděbradech téměř zdvojnásobil. Nejen v městské části za dráhou, ale i kolem bývalých

²³ ENGEL, Antonín, Arch. *Generální ideový návrh regulačního a zastavovacího plánu královského komorního města lázní Poděbrad*. Archiv Polabského muzea v Poděbradech. Ev. č. 304/ 86

jatek v Panské ulici, které se z tohoto důvodu přemístily poblíž zrušeného cukrovaru, vznikla celá vilová čtvrť.

Na počátku dvacátých let minulého století vypracoval prof. ing. Jan Vladimír Hráský projekt celkové kanalizace pro Poděbrady. Jeho návrh byl posléze schválen zemskou politickou správou a byl zčásti dotován ministerstvem zdravotnictví a zemědělství. Kanalizační síť o celkové délce více než sedmnáct kilometrů ústila na pozemek pod cukrovarem, kde byla zřízena čistírna odpadních vod. Kolaudace první etapy městské kanalizace proběhla roku 1932 a byla dále rozšiřována do čtvrtí na periferii.

S rozvojem automobilismu úzce souvisel plán na rozšíření Pražské ulice v místě výjezdu z Jiřího náměstí směrem na poděbradský most. Šířka vozovky v tomto místě činila pouhé 4 metry. V prvních dvou letech německé okupace Československa byly srovnány se zemí tři domy. Jedním z nich byl nárožní dům na náměstí s číslem popisným 16/ I. I ve značně nepříznivém období druhé světové války zde byly patrné snahy o rozšíření a zvelebení města, kterým byla přislíbena podpora od protektorátních úřadů, konkrétně od kolínského Oberlandratu. Karel Nováček v jednom ze svých článků, jenž byl otisknut v místním periodiku Lázně Poděbrady uvádí „neméně důležitý a veřejného a lázeňského zájmu se týkající problém a program, který musí býti co nejdříve řešen, ale také i vyřešen, a který se týká úpravy jižní strany lázeňského parku Na valech.“²⁴ U plánů lázeňských měst, jako jsou Poděbrady, je nutné brát v úvahu v daleko větší míře plánovitou výstavbu, prostorové využití prostředí a v estetickém směru je důležité plánovat do budoucna. V této etapě regulačního plánu města Poděbrad jsou již zahrnuty i sousední obce, jako je Polabec a Kluk, které od centra města dělí bývalá knížecí Obora a z níž je v plánu vytvořit přírodní lázeňský park. V souvislosti s místními průmyslovými podniky vyvstala myšlenka levné lodní nákladní dopravy při příležitosti splavnění a regulace středního toku Labe, načež vyvstala nutnost přímo v Poděbradech zřídit přístav, což by notně narušilo lázeňský ráz města a proto se od tohoto plánu upustilo. Zároveň s dopravním využitím řeky bylo poukazováno i na fakt, že „Labe splavněné vynutí si rušnější život na březích i na hladině.“²⁵

Nyní se vraťme ke stavbě severozápadní dráhy, která měla spojit severozápadní část Rakouska-Uherska s jeho hlavním městem Vídní, na území města Poděbrad, o které byla řeč již výše. Tento plán byl uskutečněn na základě myšlenky kruhu kapitalistů soustředěného okolo knížete Hugo Thurn-Taxisa. K tomuto účelu byla ustavena akciová společnost, v níž měl hlavní slovo Bedřich Švarc, tehdejší ředitel loučeňského velkostatku a která v lednu 1867

²⁴ Archiv Polabského muzea v Poděbradech. *Lázně Poděbrady*. Ročník 18. 1941. č. 2-3. Str. 3.

²⁵ Archiv Polabského muzea v Poděbradech. *Lázně Poděbrady*. Ročník 18. 1941. č. 14. Str. 7.

svolala jednání o plánované stavbě. Mezi poděbradskými obyvateli se našli i odpůrci této akce, neboť se jich bezprostředně týkaly spory o potřebné pozemky. Vůdčí osobností tohoto odporu byl purkmistr Václav Hráský, jenž by v souvislosti s jeho souběžnou funkcí poštmistra po zřízení železniční trati postrádal poštovní cesty do okolních měst a vesnic. Jejich nevolí bylo docíleno k přesunutí velkého seřazovacího nádraží do nedalekého Velkého Oseka a železničních dílen na druhou stranu od Poděbrad, do Nymburka. Poděbradské nádraží mělo být nejprve vybudováno proti Panské ulici při koutecké silnici, proti čemuž byl razantně proti Václav Hráský, „*jenž potom prodal pod nynějším nádražím své pozemky a sice korec po osmi set zlatých.*“²⁶ Počátkem sedmdesátých let století devatenáctého byly dány do provozu jak železnice, tak i poděbradské nádraží. O dva roky později byla k nádraží ražena z bývalého průhonu nová ulice, v dnešní době nesoucí název Fügnerova. Tento Průhon se po navrtání Riegrova pramene v jeho severní části na počátku druhého desetiletí minulého století přejmenoval na Riegrovo náměstí.

S vzrůstající proslulostí poděbradských lázní nastal problém nedostačující kapacity nádraží, který byl dočasně řešen různými přístavbami. Stavba nové železniční budovy proto byla nevyhnutelná. S rokem 1920 je spojeno schválení projektu ministerstvem železnic a od roku následujícího byly postupně vyvlastňovány příslušné pozemky. Nová budova se značně posunula směrem do středu města a to přímo na severní konec osy hlavní lázeňské promenády. „*První návrhy královéhradeckého ředitelství státních drah z roku 1924 však nesplňovaly představy města,*“²⁷ a proto se posléze na požádání stal projektantem nové budovy ve funkcionalistickém stylu profesor ČVUT, arch. ing. Vojtěch Krch, jenž tehdy figuroval v odboru pozemních staveb při ministerstvu železnic. Jeho návrh ve městě Poděbrady realizovala pardubická firma A. Kratochvíl a ing. J. Veselý. Tvarem připomíná parní lokomotivu a její konstrukci tvoří železobeton a režné zdivo ve spojení se škrabanou omítkou. Kompozice půdorysně podélné stavby je umocněna půlkruhově zakončeným proskleným rizalitem náležící dnešní kavárně. Dekorativním prvkem jsou barevné sklomalby v oknech hlavní haly. Pro nedostatek finančních prostředků byla nová nádražní budova stavěna ve dvou etapách, přičemž první byla zahájena roku 1929. Stavba byla dokončena a slavnostně zprovozněna 29. července 1931.²⁸

²⁶ KLÁSEK, Čeněk (ed.). *Poděbradsko. Místopis okresu poděbradského*. Díl III. Část čtvrtá. Poděbrady 1940. Archiv Polabského muzea. Ev.č. 179/ 1072

²⁷ HLUŠIČKOVÁ, Hana (ed.). *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 3. Nakladatelství Libri. Praha 2003. ISBN 80- 7277- 045- 4

²⁸ SOKA Nymburk. AM Poděbrady. Sign. 5/ 8/ 14. Kart. 330.

K Poděbradům neodmyslitelně patří i stavby ryze technického zaměření. Jednou z nich je Radiotelegrafní vysílací stanice. Pro výstavbu tohoto objektu byl získán darem od města Poděbrad pozemek východně od města, na rozhraní katastru Poděbrad a obce Choťánky, jenž však bývá často súžován záplavami. Počátek realizace budovy je datován do roku 1921, o jejíž návrh se zasloužil architekt Bohumír Kozák a která byla zadána stavební firmě inženýra Karla Herzána. Budova vysílací stanice je zdárnou ukázkou spojení stylu rondokubismu s prvky art- deco. Můžeme zde pozorovat skloubení moderních provozních nároků s architektonickým řešením. Vstup do objektu tvoří široké schodiště s dvěma svítilnami. Vprostřed čelní fasády je kamenný státní znak umístěný v segmentovaném štítu nad samotným vchodem. Schodiště zakončují dva oblé polosloupky s báními na úrovni atiky. Dominantou průčelí budovy jsou tři prolamovaná, složitě členěná rizalitová okna. Reprezentativní vstupní hala s geometrickou mozaikovou dlažbou, kde nalezneme sochu Tomáše Garrigue Masaryka, je lemována ochozy a prostor je zakončen kazetovým stropem. Prostor je zdoben malbami rostlinných motivů, umělecky provedenými zábradlími a dalšími dekorativními prvky.

Areál stanice se skládá z hlavní vysílací budovy, elektrárny a dvou anténních stožárů, vysokých sto padesát metrů, které vztyčila francouzská společnost Sociétés Francaise Radioélectrique, jakožto i veškeré strojní vybavení „Radiovky“, jak ji nazývají místní obyvatelé. Sál strojovny s rozměry 22 x 13 metrů je na protější straně zakončen zaklenutou polygonální apsidou. V bočním traktu se nachází prostor pro strojovnu německé výroby s vysílačem Tellefunken. Objekt je mimo jiné vybaven rozvodnou, služebním bytem a kanceláři a disponuje automatickým vodovodem, jenž je napájen z artézské studny.

Stavba budovy elektrárny započala roku 1926 a je umístěna zhruba dvacet metrů od vysílací stanice, která je též vybudována ve zvýšeném přízemí. Sklepní místnost je omítnuta dvojitou vodotěsnou omítkou a následně pokryta dvojnásobným nátěrem asfaltu za účelem zamezení vniku vody při povodních. Její okna jsou zhotovena ze sklobetonu, tak zvaných luxferů. V tomto prostoru byla umístěna olejová pumpa, strojovna pro ústřední topení a sloužila i jako skladiště uhlí. Dále zde byly umístěny tři dieselové motory, zásobníky nafty a vody, sklady a kanceláře. Zajímavostí je, že zde nebyli žádní telegrafní úředníci, ale pouze několik telegrafních manipulantek, jež byly pověřeny přepisováním depeší. Nadřízenou institucí pro tuto byla pražská Radiotelegrafická provozní ústředna, sídlící na hlavní poště v Jindřišské ulici. Po ročním provozu byla dobudována primární linka elektrárny Esso (Elektrárenský svaz středolabských obcí) v Kolíně a od té doby sloužila radiostanice v Poděbradech pouze jako záloha.

Jiný pramen na tuto technickou stavbu poukazuje jako na nedostačující, poruchové a veřejností kritizované zařízení, jejíž „dosah je malý, modulace temná a proto je stanice nesrozumitelná.“²⁹ V první polovině třicátých let minulého století byla radiostanice přetransformována v moderní krátkovlnný vysílač pro účely státní propagace a zpravodajství s dosahem až do Spojených států. Tato ojedinělá technická stavba byla roku 2004 zařazena na seznam chráněných kulturních památek.

Dalším neméně zajímavým objektem technického rázu je Zdymadlo a vodní elektrárna Poděbrady. Podle vodocestného zákona z roku 1901 se mělo začít Labe upravovat od ústí Vltavy u Mělníka proti proudu. Upřednostněny však byla kritická místa, mezi které patřily i Poděbrady. Labe se zde těsně přimykalo k městu a častým jevem byly záplavy. Pod zámek se stáčelo téměř v pravém úhlu, což způsobovalo problémy při lodní dopravě. Projekt na regulaci Labe v Poděbradech vypracovala bývalá pražská expozitura Ředitelství pro stavbu vodních cest. „Hlavní koryto řeky bylo mírně odkloněno od města a vznikl na něm nový jez s vodní elektrárnou.“³⁰ Jednotnou architektonickou formu celému objektu vdechl poděbradský rodák, později profesor a rektor ČVUT v Praze, Antonín Engel.

Stavba jezu byla započata v roce vypuknutí první světové války a dokončena byla o dva roky později. Nový jez má dvě hlavní pole o délce dvaadvacet metrů a jedno menší, osmimetrové pole. Jezové pilíře jsou zhotoveny ze železobetonu a pod vodní hladinou jsou obloženy žulou, nad ní vrstvou z mramorové drti. „Na konstrukci jezu navazuje na levém břehu vodní elektrárna, propojená svým provozovatelem- ESSO do jedné sítě s vodní elektrárnou v Nymburce a parní elektrárnou v Kolíně.“³¹ Poděbradská hydroelektrárna se skládá ze dvou budov. Jednou z nich je strojovna, ve které nalezneme čtveřici Francisových turbín, druhou je manipulační budova s veškerým provozním zařízením. Tuto část objektu završuje třináct metrů vysoká osmiboká věž, která je protiváhou věže poděbradského zámku pro rozvod sítě do jednotlivých napájecích oddělení. „Estetická forma objektu nese charakteristické rysy Engelova rukopisu- snahu o „ nadčasový“ výraz a především důsledné vyjádření tektoniky,“³² a to spojením konstruktivistického rázu stavby s výtvarným. Stavba je provedena

²⁹ SOKA Nymburk. AM Poděbrady. III. díl. č. 325. Str. 63.

³⁰ TUČKOVÁ; VORLÍK, Petr. *Zdymadlo a vodní elektrárna Poděbrady*[online]. Výzkumné centrum průmyslového dědictví, [cit. 2010-05-21].
URL:<http://www.vcpd.cvut.cz/UserFiles/File/podebrady_hydroelektrarna_engel.pdf

³¹ TUČKOVÁ; VORLÍK, Petr. *Zdymadlo a vodní elektrárna Poděbrady*[online]. Výzkumné centrum průmyslového dědictví, [cit. 2010-05-21].
URL:<http://www.vcpd.cvut.cz/UserFiles/File/podebrady_hydroelektrarna_engel.pdf

³² TUČKOVÁ; VORLÍK, Petr. *Zdymadlo a vodní elektrárna Poděbrady*[online]. Výzkumné centrum průmyslového dědictví, [cit. 2010-05-21].
URL:<http://www.vcpd.cvut.cz/UserFiles/File/podebrady_hydroelektrarna_engel.pdf

v novoklasicistním stylu a zároveň je zde patrný vliv kubismu, a to ve výtvarném a geometrickém detailu. Stavba hydroelektrárny byla zahájena ihned po dokončení stavby jezu, tj. roku 1916, avšak do její výstavby zasáhla první světová válka a v roce 1919 první dvě turbíny musely být uvedeny do provizorního provozu. Definitivně byla elektrárna dostavěna až roku 1923 a do provozu byla uvedena o rok déle. Vodní elektrárna i jez jsou i v dnešní době provozuschopné a jejich současným majitelem je Povodí Labe, s.p.

Mezi veřejné stavby nepochybně patří školní budovy. Těch bylo v Poděbradech od poloviny devatenáctého století vystavěno hned několik. Důležitým mezníkem v organizaci školství, jímž byla reforma, která proběhla na konci šedesátých let devatenáctého věku, kdy na školy přestávala dohlížet církev a dozor nad nimi převzal stát. Následně po tom byla tehdejší poděbradská čtyřtřídní hlavní škola přetransformována v obecnou školu pětitřídní. Kvůli vysokému příbytku dětí školou povinných se městská samospráva rozhodla roku 1874 pro vystavění nové budovy vzdělávací instituce. Stavba započala na Průhoně (dnešním Riegrovu náměstí) a dokončena byla po čtyřech letech. Projektována byla dvoupatrová budova, jejíž zakázka byla zadána firmě Františka Salera z Prahy, do které byly umístěny měšťanská i obecná chlapecká škola.

Počet obyvatel se v Poděbradech stále zvyšoval a podle statistiky vypracované ředitelem chlapeckých škol K. V. Topinkou na počátku roku 1904 se odhaduje počet žáků v jedné třídě obecné školy na sedm desítek žáků. Z tohoto důvodu byla navržena novostavba školní budovy pro chlapce. Město pro tento účel odkoupilo pozemek na Nymburském předměstí a nechalo zde postavit budovu navrženou architektem Edmundem Chaurou, kterou realizovala místní firma Josefa Fialy. Bohatou štukatérskou plastickou výzdobu zpracoval akademický sochař Milan Havlíček.³³ Nové školní budově se dostalo posvěcení v lednu roku 1905. Situace v poděbradském školství nebyla stále vyřešena ani po skončení první světové války, neboť ve městě nebyla škola pro dívky. Na projekty její budovy již probíhala soutěž, načež v prosinci roku 1935 ministerstvo školství vydalo zákon o újezdních měšťanských školách, a tudíž se změnil i stavební plán pro školní budovy. Namísto budovy dívčí školy byla v plánu výstavba školy výše zmíněného typu, jak pro chlapce i děvčata. Pro tento účel obce vykoupila pozemek č. kat. 652/1 za finanční obnos téměř šest set tisíc korun českých. K realizaci byl ve vypsání další soutěži návrhů vybrán projekt architekta Františka Jandy. Stavitelské práce na této škole prováděli především místní firmy, jako například podnik Eduarda Kněře. Základní kámen budovy byl slavnostně instalován v dubnu 1936 a celá stavba byla dokončena téměř o rok a

³³ SOKA Nymburk. AM Poděbrady. Sign. 8/ 4/ 8- 7. Kart. 223.

půl později, a celý školní komplex byl pojmenován dle prvního československého prezidenta Masaryka. Teprve rok po uzavření Versailleského míru byla v Poděbradech vybudována vůbec první střední škola, o kterou však již město usilovalo v době předválečné, ale nebyl opatřen dostatečný finanční obnos na její stavbu. Byla jí Švehlova vyšší hospodářská škola. Škola byla založena roku 1919 na popud tehdejšího okresního starosty Vojtěcha Kerharta, jenž se stal i prvním předsedou školního kuratoria. Škola nejprve byla tříletou střední hospodářskou školou, která byla o rok později přeměna na čtyřletou vyšší hospodářskou školu. Zpočátku byla škola umístěna v pronajatých místnostech v budově akciové společnosti uhličitých lázní (dnešní hotel Libuše). Dalším aspektem ve vytvoření vyhlášené školy bylo opatření vhodného školního statku. K tomuto záměru bylo již v polovině let dvacátých od velkostatkáře Josefa Hyrosse odkoupeno dvacet tři hektarů zemědělské půdy. V roce 1930 bylo koupeno dalších 19 hektarů půdy a k tomu dále dvůr Malé Zboží, jenž se po několika nutných opravách stal vzorným školním statkem. Roku 1934 byla při této škole otevřena ještě dívčí lidová škola hospodářská o dvou ročnících a od poloviny třicátých let se celý ústav nazýval „Švehlovy hospodářské školy v Poděbradech“. V následujícím období okupace se do názvu školy projektoval fakt, že se na ní vyučuje v českém jazyce a v odborné výuce se pokračovalo i nadále. Ke schválení projektu výstavby této školy, jež vyhotovila projekční kancelář ing. arch. Bratří Kerhartů se sídlem v Praze na Vinohradech, došlo 6. října 1926. Funkcionalistická budova je navržena jako jednopatrová, pouze část traktu na jihovýchodní straně byla v plánu dvoupatrová a celá je členěna pravidelně rozmístěnými okny s průběžnými římsami. Stavba je vybudována z pálených cihel na železobetonové konstrukci a je zakončena prvkem ploché střechy. „Dominantním a určujícím prvkem je asymetricky posazené převýšené hranolové těleso schodiště s hlavním vstupem.“³⁴ Ke kolaudaci této školní budovy došlo na konci září roku 1927.

Spolu s okupací Československa roku 1939 obsadilo německé vojsko jak poděbradskou obecnou školu, tak i budovu školy měšťanské. Vyučování muselo probíhat všude tam, kde k tomu byly alespoň nepatrně příhodné podmínky. Takovými místy byly například vyšší hospodářská škola, stará radnice, českobratrská fara, ale i Sokolovna, a z těch bizarnějších i restaurace Obora, a z důvodu nedostatku místa se muselo střídát více tříd, tudíž bylo nemožné dodržet učební osnovy. Místní žáci však i museli docházet na vyučování do okolních vesnic. Moderní ekonomické podmínky daly v Poděbradech vzniknout Občanské záložně, jež poprvé v historii vytvořila dostatečný a především dostupný kapitál. Předchůdcem této instituce byl

³⁴HAVLOVÁ, Ester. JUNEK, Jiří et al. *100 staveb. Moderní architektura Středočeského kraje*. Knihovna Polabského muzea v Poděbradech. Sign. č. R2038. ISBN 80- 86652- 31- 9.

Záložní spolek v Poděbradech, jež svou činnost zahájil na počátku šedesátých let devatenáctého století. Mezi jeho zakladatele můžeme řadit nejváženější poděbradské občany, jako byl kupříkladu purkmistr Václav Hráský, Josef Obereigner a Dr. František Bouček. Tento jmenovaný spolek se roku 1874 přetransformoval v Občanskou záložnu s. r. o., která nebyla s městem nijak právně svázána a za pozemek městu společnost zaplatila částku jedenáct tisíc zlatých a na výstavbu vlastní budovy vyhradila finanční obnos padesáti tisíc zlatých. Nyní pár slov o historii tohoto pozemku. V místech budovy Občanské záložny se již v druhé polovině patnáctého století za vlády Jiřího z Poděbrad nacházela vyměřená rozsáhlá parcela určená pro poděbradskou rychtu. O století později zde město nechalo vystavět obecní dům, jež v přízemí disponoval zájezdním hostincem a byl zdoben podloubím, však o několik let později vyhořel. „*V roce 1775 obec prodala zbytek shořelého domu spolu se starým špýcharem a přilehlým pozemkem vojenskému eráru, který zde vystavěl kasárna jezdeckého pluku dragounů s maštalemi, strážnicí, ubytovnou pro mužstvo a domem pro důstojníky*“.³⁵ V polovině osmdesátých let devatenáctého století došlo opět k požáru a následně potom byl celý pluk přestěhován do nových kasáren ve Vysokém Mýtě, čímž působnost armády v Poděbradech skončila a celý areál připadl zpět městu. Dům s důstojnickými byty získal darem od města ochotnický divadelní spolek Jiří, který vybudoval místo něj divadlo a z kasárenského domu pro řadové vojáky byla zřízena dívčí škola, jež byla v průběhu druhé světové války srovnána se zemí. Část pozemků se zbytkem vyhořelých přízemních staveb nabídla obec ke koupi poděbradské Občanské záložně. Na vypsání konkurzu bylo přihlášeno celkem šestnáct návrhů, z nichž komise znalců vedená profesorem Janem Koulou vybrala vítězný, jehož autorem byl Karel Kepka, jež na celý proces realizace osobně dohlížel. Základní kámen novorenesančně řešené záložny byl slavnostně položen na počátku listopadu roku 1897 a celá stavba byla zadána místnímu staviteli Josefu Dršatovi. Ke zdržení ve výstavbě došlo z důvodu objevení značného množství archeologického materiálu, kterým byly středověké zlomky, dále gotické a renesanční kachle. Nálezu se ujal místní archeolog, národopisec a osobnost Muzea Poděbradska, Jan Hellich. Náklady na stavbu však značně převýšily původní rozpočet, což zapříčinila bohatá plastická fasádní výzdoba, o kterou byl požádán poděbradský sochař a zároveň žák Bohuslava Schnircha, Milan Havlíček. „*Jeho dílem jsou vedle emblémů a dekorativních panó i dvě alegorické sochy- symbol práce a spořivosti*“.³⁶ Malířské práce, konkrétně dvojice stropních fresek alegorických obrazů Bohatství a Chudoby, jež byly umístěny do reprezentačních prostor v prvním patře budovy,

³⁵ KŘÍŽ, František. Záložna skrývá vzácnou památku. In *Poděbradské noviny*. č. 9. 2005. Str. 4.

³⁶ Polabské muzeum v Poděbradech. Osobní poznámky PhDr. Jany Hrabětové

byly svěřeny do rukou, tehdy módnímu malíři, Lud'kovi Maroldovi. Stavba Záložny byla po dvou letech u konce a náklady na její zrealizování několikrát přesáhly původní plánovanou částku. Na konci devatenáctého století to byla beze sporu největší a nejdekorativnější budova v Poděbradech, v níž se soustředila i většina místních spolků. V přízemí Záložny dočasně sídlila pošta i telegrafní úřad, a to až do poloviny třicátých let minulého století, kdy pro ně byla dokončena nová, funkcionalisticky řešená budova v dnešní Jiráskově ulici, jež byla navržena Vojtěchem Kerhartem. Po znárodnění československého peněžnictví zabrala úřadovny bývalé Občanské záložny Československá státní banka.

. Ač se potřeba založit v Poděbradech spořitelnu po dlouho dobu neprojevovala, neboť její kompetence z části zastávala výše jmenovaná Občanská záložna, je i přesto na místě vysvětlit obecný rozdíl mezi záložnou a spořitelnou. Obě je lze charakterizovat podobnou samosprávou, přijímáním vkladů a poskytováním půjček. Pro činnost záložny byl základem půjčky, pro spořitelny naopak vklady. V Poděbradech mimo jiné sídlila též Okresní hospodářská záložna, která svou činnost zahájila od počátku roku 1883 a své působení orientovala především na podporu rolníků a drobných statkářů.

V polovině devadesátých let století devatenáctého se městská rada společně s finančním odborem obecního zastupitelstva rozhodly prostřednictvím mladého radního Vojtěcha Kerharta přítomným navrhnout zřízení městské spořitelny. Tento návrh byl přijat a následně vypracovány stanovy spořitelny. Od této instituce všichni městští zastupitelé očekávali, že bude městu i okresu poskytovat levné půjčky, bude se podílet na spolufinancování veřejných prospěšných staveb a bude se angažovat v řešení stále narůstajících sociálních problémů. Proces zakládání poděbradské spořitelny posléze negativně ovlivnil nově vydaný daňový zákon z října 1896, kdy na spořitelny bylo uvaleno značné zdanění jejich zisku. Téhož roku pozbyl své starostenské funkce Jan Hellich a o založení spořitelny jednali už jeho nástupci poprvé po dvou letech a zaručili se za její vznik veškerým městským majetkem. Stanovy poděbradské spořitelny poté schválilo i pražské místodržitelství. V únoru následujícího roku zvolilo obecní zastupitelství jedenáct členů výboru městské spořitelny a jeho dvanáctým členem se podle zásad stanov stal tehdejší poděbradský starosta Vojtěch Hlaváč. Období dvacátých let, které považujeme za dobu největšího rozkvětu a budování Poděbrad jako lázeňského města, mělo silný vliv na posílení místní spořitelny. V této době se jejím symbolem stává též elegantní budova na Riegrově náměstí. Předchůdcem vlastní budovy byla úřadovna v městské radnici, v níž je dnes umístěna Městská knihovna, poté až do roku 1924, kdy byly zakoupeny rohové domy na jmenovaném Riegrově náměstí, spořitelna sídlila v budově okresních úřadů. O dva roky později byla zřízena nová a též nákladná budova podle

návrhu architekta Františka Kerharta. Náklady přes tři miliony korun českých vysoce přesáhly původní třikrát nižší rozpočet, přesto se spořitelna během tří let své činnosti dokázala s tímto břemenem vyrovnat. Úspěšnost spořitelny se ve třicátých letech projevila v dalších úpravách budovy. V roce před vypuknutí druhé světové války zhotovil akademický sochař Josef Matějů, podle návrhu a za spolupráce akademického malíře Oldřicha Kerharta, reliéf nad hlavním vchodem do vestibulu spořitelny. Jedná se o alegorii s ústředními motivy úrodného Polabí a spořitelnictví, která zdobí vstup dodnes.

K životu jak ve městě, tak i na vesnici bezpochyby patří hřbitovy. V Poděbradech byly původně rozmístěny v okolí katolického kostela Povýšení sv. Kříže, avšak nařízením Josefa II. z roku 1774 bylo nutné místa pro pohřbívání umístit na okraj každé obce. Proto byl poděbradský hřbitov k pátecké silnici, konkrétně za děkanskou zahradu, jenž byl přeměněn na dodnes existující Purkyňovy sady. Na počátku osmdesátých let devatenáctého století byl z důvodu nedostatku místa pro hroby rozšířen, ale záhy se začaly ozývat obyvatelé, kteří bydleli v bezprostřední blízkosti tohoto prostoru, že hřbitov neodpovídá z hygienickým ani zdravotním požadavkům. Celý problém spočíval v tom, že při velmi častých povodních spodní voda zaplavovala hroby. Na konci téhož století se proto rozhodla městská rada pro zřízení hřbitova nového, a to na katastru obce Kluk podél pražské silnice, kde již několik let existoval hřbitov evangelický, i židovský. Z prostoru původního hřbitova byly téměř všechny náhrobky přeneseny na hřbitov nový, „*zůstal zde jen hlavní kříž, který byl nad hrobkou poděbradských děkanů († 1829 Matěj Rössler, zakladatel českého ovocnářství) a náhrobek poděbradského lékaře MUDr. Františka Boučka († 1882) s plaketou od Bohuslava Schnircha.*“³⁷ Plán na nové pohřební místo projektoval renomovaný pražský architekt Josef Fanta a o jeho realizaci, která probíhala mezi lety 1902 až 1903, se zasloužila poděbradská stavební firma Josefa Fialy. O nezvyklou zahradní úpravu se návrhem postaral zahradník František Thomayer z Prahy. Spolu s architektem Fantou se na výzdobě hřbitova též podílel pražský sochař František Bílek, jenž vnitřní stranu severní hřbitovní zdi doplnil terakotovými medailony s opakujícími se čtyřmi motivy, „*Kristus s křížem, P. Marie Bolestná, sv. Maří Magdalena a anděl se symbolem smrti,*“³⁸ které jsou mezi sebou propojeny sgrafitovými pásy s citáty z Písma. Již hlavní vstupní brána, zhotovená ze železa, je mistrným dílem poděbradského zámečnicka a uměleckého kováře Jana Mareše, jenž do ní zakomponoval do mědi tepanou Pietu s andělem smrti a vykoupení spolu s plačící Máří Magdalénou, jejichž

³⁷. HRABĚTOVÁ, Jana, PhDr. *Poděbradský hřbitov- kulturní památka pod spisovým číslem 1932*. Archiv Polabského muzea v Poděbradech

³⁸ ŠMILAUEROVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2.díl (1850- 1948). Scriptorium 2005. Str. 106. ISBN 80- 86197- 62- X

ztvárnění dodala kovotepecká firma Richarda Schorchta z Prahy, která se též zasloužila o zhotovení sochy krále Jiřího. Ve hřbitovní kapli, která byla vystavena při příležitosti výstavy architektury konané v Londýně roku 1908, provedl truhlářské a řezbářské práce místní řemeslník Jan Báša a barevné okno do též budovy věnoval tehdejší poděbradský purkmistr Josef Peták. Za hřbitovní zdí jsou k nalezení bohaté funerální plastiky z dílny poděbradského sochaře a kameníka Milana Havlíčka. „*Vedle Josefa Fanty se na návrzích jednotlivých hrobek podíleli i další architekti jako Vojtěch Kerhart nebo Antonín Engel.*“³⁹ Komplex poděbradského hřbitova, jmenovitě půdorys hřbitova, ohradní zeď, kaple s márnicí, domek správce hřbitova, ústřední kříž, náhrobek rodiny Markovy, hrobka arch. ing. Vojtěcha Birnbauma a hrobka rodiny Kerhartovy jsou od první třetiny šedesátých let minulého století chráněnými kulturními památkami.

³⁹ Osobní poznámky PhDr. Jany Hrabětové. Polabské muzeum v Poděbradech.

SOUKROMÉ STAVBY

Kromě reprezentativních veřejných staveb se v Poděbradech nacházejí též skvostné stavby, vzešlé z iniciativy zdejších privátních stavebníků. Tyto byly vybudovány jako rodinná sídla. Jedním ze stavby zadávajících poděbradských měšťanů byl geometr a fotograf Vojtěch Obereigner, o němž byla řeč již výše v souvislosti s politickým a společenským životem ve městě. Pozemek, u něhož se ve středověku téměř do pravého úhlu ohýbaly městské hradby⁴⁰ se dostal do majetku rodu z Obereignerů v polovině devatenáctého století a když tento muž objekt zdědil a rozhodl se na něm vybudovat vlastní rodinný dům, nacházela se tu opuková stodola z období baroka. Již na počátku osmdesátých let se ohledně projektu domu obrátil na svého přítele, architekta Josefa Fantu, který jej přivedl na myšlenku využití zachované stodoly a pro bydlení ji pouze upravit, přičemž odhalil původní opukové zdivo a tím odvedl vynikající restaurátorskou práci. Roku 1897, na levém nároží dnešní Havlíčkovy ulice, vyrostla honosná reprezentativní stavba s dvojicí symetrických stupňovitých volutových štítů, které na jižní straně prolamují mohutnou sedlovou střechu, která je tvořena glazovanými vypuklými taškami, jež jsou v odborném názvosloví označovány jako „prejzy“. Romantický půvab vily v duchu severské novorenesance je oživen dekorativní secesní výzdobou, a to půlkruhově zaklenutými okny s cihlovým ostěním. Vilu zdobí též původně kolorované plastické reliéfy v severním štítu, na nichž jsou vyobrazeni Mistr Jan Hus, svatý Prokop a dále pak Madona s dítětem. Tyto kamenné medailony, ohlašující již secesní dekorativnost, odkazují na historii rodiny Vojtěcha Obereignera a jeho ženy Marie. Veškerá plastická výzdoba, která je doplňkem již tak zdobného sídla je po většinou prací poděbradských umělců, konkrétně sochaře Milana Havlíčka a uměleckého kováře Jana Mareše, zhotovitele plotu lemující pozemek i nezvyklé vstupní brány. Jako reakci na negativní a rozporuplné názory místních občanů tento stavební počín nechal o něco později majitel nemovitosti výzdobu ve štítu doplnit nápisovou páskou, jež hlásá: „Komu se nelíbí za moje na mým, nechť sobě postaví lépeji na svém“. Po dokončení stavby se z tohoto rodinného sídla rázem stalo centrum společenského života, jehož existence přetrvala i do období první republiky, ve kterém Obereignerovu vilu zdědila dcera stavebníka, malířka Milada Žáčková- Obereignerová. I v dnešních dnech je nemovitost majetkem potomků stavebníka a jedná se již o vilu památkově chráněnou.

⁴⁰ HRABĚTOVÁ, Jana. *Poděbrady: Průvodce po přírodních a historických zajímavostech města a okolí, po muzeích a místech, vztahujících se k významným osobnostem*. Poděbrady 1999. Str. 44.

Další objekt spojený se jménem architekta Josefa Fanty a nacházející se v Poděbradech je dům čísla popisného 256/II, vila Kouřimka. V jistých ohledech podobná vile Vojtěcha Obereignera, jenž byl švagrem zadavatelky práce, Františky Geisselreiterové, rodačce z Kouřimi. Její stavba byla roku 1915 zahájena v bezprostředním lázeňském centru, na rohu tehdejší Panské ulice (dnes Náměstí T. G. M.) a ulice Sadové a o její realizaci se zasloužila místní stavební společnost Josefa Kocha. „*Hlavní obytné průčelí, kterému dominuje střední převýšený rizalit s půlkruhovým arkýřem v prvním patře, se obracelo přímo do okrasného parku.*“⁴¹ Vchod do vily je tvořen nenápadným půlkruhovým portálem v bočním průčelí stavby. V projektu na tuto stavbu se původně jednalo o nájemní vilu, která později, na počátku třicátých let minulého století disponovala čtrnácti vkusně zařízenými pokoji pro lázeňské hosty. Na domě je opět mistrně uplatněno obnažené opukové zdivo kombinované s režnými cihlami a jako u vily rodiny z Obereignerů je zde k vidění též motiv stupňovitých štítů. Kouřimka je ve srovnání s prvně jmenovanou realizací poněkud střízlivější a stylově čistější, tedy oprostěna od sochařské výzdoby a plastických dekorů. Tato poděbradská vila je zdárnou ukázkou stylu geometrické secese.

S urbanistickým rozvojem města po založení lázní Filipem Arnoštem z Hohenlohe-Schillingfürstu se začala rozrůstat i vilová zástavba na tehdejším Nymburském předměstí, konkrétně kolem dnešní Studentské ulice, kterou tvořili především rodinné domy členů učitelského sboru místní chlapecké měšťanské školy, o jejíž realizaci se zasloužil poděbradský stavitel a zednický mistr Josef Fiala. Na rohu, kde se tato ulice protíná s dnešní ulicí Palachovou, postavil Josef Fiala rodinnou vilu se dvěma bytovými jednotkami, jejíž návrh vypracoval roku 1910 pravděpodobně architekt František Janda. Charakteristickým pro tuto stavbu se stává zaoblení nárožních partií, které je vkusně doplněno kvintetem sdružených arkýřů a otevřenou lodžii v prvním nadzemním patře. Geometrický dekor spolu s kombinací hladké omítky a dvojího odstínu režných cihel tvoří osobitý výraz v průčelí stavby. „*Vykazuje rysy vídeňské secese a zároveň malebnost a účelnost anglického venkovského domu, ke kterému se hlásí typickými arkýři či trojbokými okny, zvanými „bay windows“, a pohledově výraznými strmými střechami.*“⁴² V dnešních dnech se vila honosí názvem „A. Málka“ a po nedávné rozsáhlé rekonstrukci slouží jako penzion nejen pro lázeňské hosty.

⁴¹ ŠVÁCHA, Rostislav (ed.). *Slavné vily Středočeského kraje*. Foibos Books a. s. 2010. ISBN 978- 80- 87073-22- 3

⁴² ŠVÁCHA, Rostislav (ed.). *Slavné vily Středočeského kraje*. Foibos Books a. s. 2010. ISBN 978- 80- 87073-22- 3

CÍRKEVNÍ STAVBY

Církevní život v Poděbradech v námi sledovaném období zažil svůj první velký rozvoj od roku 1857, kdy se stal administrátorem farnosti kaplan František Langer. V době jeho působení byla do Poděbrad přizvána římskokatolická misie, která své kázání a bohoslužby, díky vysoké návštěvnosti, konala pod širým nebem, zejména na Kostelním předměstí, v místech dnešního Riegrova náměstí (tehdy Průhon). Jako památka na tuto událost byl na Průhoně vztyčen velký dřevěný kříž, jež pak musel být z důvodu výstavby místní komunikace v osmdesátých letech devatenáctého století nahrazen křížem železným a přemístěn do Jiráskovy ulice.⁴³ Františka Langra ve funkci nahradil roku 1860 Václav Krulich. Při příležitosti tisíciletého výročí příchodu Cyrila a Metoděje na Moravu byla v kostele zřízena kaple sv. Cyrila a Metoděje a to přístavbou k otevřené kostelní síni, přičemž „*boční dveře do kostela se přitom musely zrušit a přesunout do postranní zdi síňky.*“⁴⁴

Nástupcem děkana Krulicha se stal v květnu 1867 ThDr. Leopold Kotrbelec, profesor na gymnáziu v Jičíně. I on se od nástupu do funkce snažil zlepšit vzhled farního kostela. V polovině sedmdesátých let došlo k podstatné úpravě interiéru kostela. Na renovaci hlavního oltáře, který sem byl přenesen na konci osmnáctého století z kaple u Nových Mlýnů, věnoval majitel tehdejšího velkostatku a rovněž patron kostela, baron Šimon Sina, tři sta zlatých. Roku 1881 byly pořízeny nové hodiny na kostelní věž, zhotovené místním uměleckým kovářem Janem Marešem. Za působení děkana Kotrbelce došlo k významné události a to takové, že poděbradské děkanství v roce 1886 povýšilo na proboštví.

Jeho následovníkem byl počátkem devadesátých let devatenáctého věku jmenován Leopold Mazač. Brzy po jeho nástupu se rozhodl patron kostela kníže Hohenlohe pro vybudování oratoře pro svou rodinu. Při přestavbě byla v bývalé sakristii zničena původní gotická klenba a nahrazena dřevěným stropem⁴⁵. Tato zakázka byla zadána místnímu zednickému mistrovi Josefu Fialovi. Roku 1896 započala razantní rekonstrukce poděbradského farního kostela, při níž došlo k nahrazení cenných barokních sochami v tehdy módním pseudogotickém stylu, navržená místodržitelským stavebním radou Josefem Vomáčkou a realizována stavební firmou Josefa Fialy a Antonína Tauce z Poděbrad. Přestavba se týkala především kostelní věže, která doposud zakončená cibulkou byla nahrazena špičatou střechou a prodloužení

⁴³ Proboštví Poděbrady. *Farní kronika poděbradská*. Foliace 226.

⁴⁴ ŠMILAUEROVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2.díl (1850- 1948). Scriptorium 2005. Str. 95. ISBN 80- 86197- 62- X.

⁴⁵ ŠMILAUEROVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2.díl (1850- 1948). Scriptorium 2005. Str. 97. ISBN 80- 86197- 62- X.

gotických oken. Koncem devadesátých let devatenáctého století byl poděbradský římskokatolický kostel na Kostelním předměstí doplněn o figurální okno umístěné nad postranní oltář sv. Josefa, jenž bylo zhotoveno na náklady manželky knížete Hohenlohe, Charikley.⁴⁶ Na počátku dvacátého století bylo patrné, že kostel potřebuje další opravy a z tohoto důvodu si královéhradecká konzistoř vyžádala znalecký posudek od prof. arch. Josefa Fanty, jenž vyhotovil v roce 1918. Architekt Fanta vyhodnotil kostel Povýšení sv. Kříže jako významnou chrámovou stavbu z první poloviny čtrnáctého století a s ohledem na neuvážené zásahy při rekonstrukci apeloval na to, aby se při další renovaci interiér kostela co nejvíce zachoval. Na konci dvacátých let minulého století byly provedeny další úpravy proboštského kostela. V roce 1928 byly zhotoveny a zavěšeny dva nové věžní zvony, nesoucí jména Marie a Václav, jejichž výroba byla zadána firmě Švagerka a Riss, sídlící v Kuklenách u Hradce Králové. Čtyři roky poté došlo k restauraci oltáře sv. Cyrila a Metoděje a celá kaple jim zasvěcená. Až v polovině třicátých let došlo na některé opravy doporučené J. Fantou, jako například vybourání a světlé zasklení zadržného gotického okna za hlavním oltářem.

V Poděbradech se nachází ještě jeden římskokatolický kostelík, za mostem přes Labe. Byl postaven počátkem šestnáctého století jako památka popravy kutnohorských havířů a zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie. Od roku 1796 se ocitl v majetku města, jelikož jej po jeho zrušení za josefinských reforem odkoupili měšťané. Od druhé poloviny devatenáctého století byla prováděna rekonstrukce kostela na náklady města a z dobročinných občanských sbírek. Nová věžička byla vybudována v pseudogotickém slohu a dosavadní dřevěný strop byl nahrazen rákosovým a střešní šindele byly nahrazeny břidlicovými taškami. Celá čelní stěna včetně starobylého nápisu v průčelí však potřebovaly preciznější opravu, a proto byl z tohoto důvodu založen komitét, jenž se roku 1893 přetvořil na Spolek pro dostavení a úpravu kostelíčka Nanebevzetí Panny Marie za mostem. Největší pozornost byla věnována portálu kostela, navrženému Bohuslavem Schnirchem a zhotovenému poděbradskou firmou J. Havlíčka.

Českobratrská církev evangelická byla jako samostatný sbor v Poděbradech zřízena až výnosem vrchní církevní rady ve Vídni datovaným k 19. březnu. 1895. Farářem byl zvolen Alois Jelen z Libice nad Cidlinou a spolu s ním evangelický sbor odkoupil od stavitele J. Kalouse dům čp. 64 na Nymburském předměstí jako farní budovu. Jeho nástupcem byl zvolen roku 1910 František Šustr, jenž v Poděbradech působil až do třicátých let.

⁴⁶ KVÍČALA, Jan, JUDr. Proboštský chrám Povýšení sv. Kříže v Poděbradech. In *Poděbradské noviny*. Ročník 20. 1934. č. 2- 9.

Nová reformovaná církev československá, vzniklá na počátku dvacátých let se ustavila i v lázeňských Poděbradech. Její přípravné komité žádalo město jako majitele a patrona kostela Nanebevzetí Panny Marie za mostem o trvalé zapůjčení chrámu k bohoslužebným účelům. Tento počín městského zastupitelstva okresní úřad definoval jako překročení pravomoci a posléze jej zrušil. Spor byl vyřešen až roku 1926, kdy nejvyšší správní soud spolu s ministerstvem vnitra nařídili vrácení zapůjčeného kostela obci a znovuotevření k bohoslužebným účelům římskokatolické církve. Na podzim roku 1936 zahájila poděbradská obec československé církve stavbu svého kostela a farní budovy, situovanou na místo bývalého tržiště u zrušených jatek v Rašínově ulici. Projekt celého objektu vyhotovil a též realizoval ing. arch. Josef Semerád a veškeré náklady na stavbu pokryly sbírky členů církve. Budova byla dokončena v květnu 1937 a slavnostně otevřena jako „Sbor krále Jiřího z Poděbrad církve československé“.

TOVÁRNÍ A PRŮMYSLOVÉ PODNIKY

Ve druhé polovině devatenáctého století se v Poděbradech nacházela poměrně široká škála živnostenských podniků. Většina těchto řemeslníků vyráběla pro zákazníky z nejbližšího okolí města. Současné poměry však způsobily drahotu zboží a některé řemeslníky jejich sociální situace donutila emigrovat, především do Ruska, v menším počtu pak do Uher a od čtyřicátých let téhož století byla jejich cílem i Vídeň. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století, v největší míře pak po založení lázní knížetem z Hohenlohe- Schillingfürstu, se poděbradské živnosti opět vzmohly a objevily se též nové pracovní příležitosti v oborech, které se rozvinuly s průmyslovou revolucí. Veškeré obchodní styky se v Poděbradech odvíjeli na výročních trzích neboli jarmarcích a trzích týdenních. Roku 1862 město vydalo nový trhový řád, v němž bylo pevně stanoveno, co se na jakých trzích může prodávat. Průmysl se obecně od 2. poloviny 19. století pomalu rozvíjel, avšak Poděbradům se zatím vyhýbal. Jediným většími podniky z předběžné doby byly poděbradské pivovary, panský a měšťanský. Druhý z jmenovaných byl svými majiteli, jimiž byly téměř čtyři desítky právovárečným, od poloviny osmnáctého století pronajímán. Panský pivovar, jež byl po téměř celé devatenácté století ve vlastní správě poděbradského velkostatku, využíval svou chmelnici na Nymburském předměstí jako levný zdroj suroviny potřebné k výrobě piva. Požár v tomto pivovaru, který zachvátil jeho varnu, byl dostatečným impulsem k jeho přestavbě. „*Posledním nájemcem panského pivovaru před jeho fúzí s měšťanským byl Ferdinand Rössler.*“⁴⁷ Ke sloučení obou poděbradských pivovarů došlo na konci roku 1913 a důsledek toho bylo založení Akciového pivovaru a sladovně v Poděbradech, jehož akcionářem byl původní majitel pivovaru panského, Filip Arnošt kníže z Hohenlohe- Schillingfürstu. Akciový pivovar v prvních letech své činnosti prosperoval, avšak po vypuknutí války nastal útlum jako v jiných průmyslových odvětvích. Po skončení první světové války se pivovar dostal do majetku společnosti Poděbradské mlýny a pekárny s. r. o. a jeho produktivita začala opět stoupat.

Dalším, od středověku existujícím podnikem byl mlýn pod zámekem, který po celé devatenácté a počátek dvacátého století vlastnili bratři Hlaváčové. V zásadě se o prosperitu mlýna nejvýznamněji zasloužil Vojtěch Hlaváč, jenž měl mlýn od roku 1846 na starost. V šedesátých letech devatenáctého století nechal velkou mlýnici přestavět po americkém způsobu, který spočíval ve strojovém pohánění turbíny a tato skutečnost mu zaručila ocenění

⁴⁷ HELLICH, Jan. Dějiny pivovarů v městě Poděbradech. In *Věstník Hellichova muzea Poděbradska*. Ročník 1. 1930. č. 2. Str. 61.

na světové výstavě v Paříži, na níž jeho výrobky získaly zlatou medaili s portrétem císaře Napoleona III. Než byl mlýn před první světovou válkou prodán za významného příspěví tehdejšího říšského poslance, ing. Jana Vladimíra Hráského, upadl do finančního schodku, způsobeného tvrdou konkurencí americké a uherské mouky. Mlýn odkoupil rakouský erár a pronajal ho vdově po Gustavu Hlaváčovi, Heleně Hlaváčové, jež ho dále po konci první světové války pronajala společnosti s ručením omezeným, nesoucí název „Společenské mlýny a pekárny v Poděbradech. Po rozpadu Rakouské monarchie se mlýn stal majetkem Československé republiky a pro realizaci záměru, k němuž však nikdy nedošlo, a jímž byl zřídit ve městě samostatnou pekárnu, koupila akciová společnost opuštěnou budovu bývalého panského pivovaru. V polovině let dvacátých byl tento objekt, ale i další budovy podzámeckého mlýna prodány za celkovou sumu 226 tisíc korun českých a to do rukou poděbradského velkostatkáři Josefu Hyrossovi. Z důvodu požáru, který mlýn zachvátil roku 1933, musel být tento objekt srovnán se zemí, k čemuž došlo během čtyřicátých let minulého století.

Během šedesátých let devatenáctého století byl ve městě založen nový průmyslový podnik moderního rázu, poděbradský cukrovar, avšak zatížený značným finančním břemenem. O realizaci jeho založení se zasloužil místní poštmistr a purkmistr Václav Hráský, jež obdržel licenci k založení akciové společnosti. Akciový cukrovar byl uveden do provozu v roce 1864, ale ihned po otevření se tento podnik jevil jako prodělečný a po deseti letech svou činnost ukončil a několikrát se ocitl v dražbě, načež v té poslední jej koupila Živnostenská banka v Praze. „V lednu roku 1883 koupila cukrovar komanditní společnost Karlíkova pod firmou Dostal a spol. s kapitálem sto šedesát tisíc zlatých.“⁴⁸ Cukrovar se konečně stal prosperujícím podnikem. V roce 1926 byl však zasažen vlivem krize, způsobené nadvýrobou cukru v Čechách a v menší míře dovozem levného cukru třtinového a ještě téhož roku byl poděbradský cukrovar, stejně jako další podniky stejného zaměření zrušen. Celý inventář podniku spolu s příslušným řepním obvodem byl prodán Svazu českých cukrovarníků za částku desíti milionů korun českých. Pozemek cukrovaru byl v pozdější době rozparcelován a určen pro výstavbu soukromých domů, tedy pro vilovou zástavbu.

Mezi poděbradské průmyslové podniky můžeme zařadit i původní lihovar, jež zde provozoval místní vinopalník židovského vyznání, Moric Roubíček, jež pozemek o výměře šesti jiter a 473 sáhů pro výstavbu této továrny odkoupil roku 1872 od tehdejšího poštmistra Václava Hráského. Podnik se stal prodělečným, jelikož jeho zboží neobstálo v konkurenčním

⁴⁸ KLÁSEK, Čeněk, (ed.). *Poděbradsko. Místopis okresu poděbradského*. Díl III. Část čtvrtá. Poděbrady 1940. Archiv Polabského muzea. Ev.č. 179/ 1072

boji a také kvůli problému s absencí vhodné měkké vody, která ani po ražení artézské studny do značné hloubky objevena nebyla. Na počátku osmdesátých let devatenáctého století postihla poděbradský lihovar soudní dražba, v níž se stal majetkem pražského podnikatele Viléma Ringhoffera, továrník na výrobu měděných kotlů v Praze, jenž lihovar přebudoval na rafinerii cukru. I v tomto oboru se projevil nedostatek vhodné vody. Závod sice vzkvétal, „avšak Ringhoffer nakoupil velkou zásobu surového cukru, jehož cena poklesla, takže továrník utrpěl nesmírné ztráty.“⁴⁹ Po jeho sebevraždě, roku 1886 se podnik dostal do rukou továrníka z Brandýsa nad Labem, Ferdinandu Janowitzovi, jenž ho přetvořil na olejnou rafinerii, v níž zpracovávali především řepku olejnou, hojně pěstovanou v okolí Poděbrad. Po smrti prvního majitele zdědili provoz jeho tři synové, za jejichž působení byl postupně brandýský závod rušen a záhy po skončení první světové války se poděbradská olejna stala jediným podnikem v držení rodiny Janowitzů. Ve třicátých letech minulého století, již v majetku Ferdinandova vnuka Hanuše Janowitze se rafinerie rozšířila o výrobu veškerých rostlinných olejů. Požár, jež továrnu zachvátil v polovině let třicátých, měl za následek její celkovou modernizaci a elektrifikaci, místo parního pohonu.

Počátky sklářství sahají až do období gotiky, tj. na přelomu třináctého a čtrnáctého století. V Čechách byl tento obor podporován už za vlády Karla IV. Největší nárůst počtu sklářských hutí však České země zaznamenaly v průběhu století šestnáctého. Že toto odvětví bylo vskutku výjimečné a sklářské řemeslo uznávané, dokládá fakt, že císař Rudolf II. povýšil do šlechtického stavu dvě dynastie sklářských huťmistrů. S rozvíjením průmyslové revoluce a následným urychlením dopravy po železnici přestala být vzdálenost od lesů, jakožto zdrojů dřeva podmiňujícím faktorem pro založení sklářských hutí.

V době vzniku poděbradských skláren patřilo celé panství knížeti Hohenlohe-Schillingfürstovi a město nebylo zdaleka tak rozsáhlé, jak jej známe dnes. Pro obyvatele to byla nečekaná událost, neboť zde neexistovala žádná tradice sklářské výroby, ani se v okolí nevyskytovala žádná naleziště vhodných surovin, a proto se musely dovážet. Například sklářský písek se dovážel ze Saska. S pracovní silou to nevypadalo příliš nadějně, protože levnější byla v pohraničních oblastech České kotliny. Za vybudování sklárny v Poděbradech stojí dva bratři z Německého Schützensdorfu, Augustin a Jan Gerhardtovi, kteří byli též vlastníky hutě v Pavlově u Světlé nad Sázavou. „Pozemek, na kterém byla sklárna postavena, získali bratři Gerhardtové trhovou smlouvou ze dne 12. dubna 1876 za šest tisíc zlatých od

⁴⁹ KLÁSEK, Čeněk, (ed.). *Poděbradsko. Místopis okresu poděbradského*. Díl III. Část čtvrtá. Poděbrady 1940. Archiv Polabského muzea v Poděbradech. Ev.č. 179/ 1072

manželu Kerhartových,⁵⁰ jenž byl situován nedaleko severozápadní dráhy procházející městem. Projektantem celé továrny byl pražský stavebník Otto Ehlen a na budování se též podílel místní stavitel Jan Kindl. Provoz ve sklářské továrně byl odstartován slavnostním zahajovacím ceremoniálem, jenž provedl tehdejší poděbradský děkan ThDr. Jan Kotrbelec v létě roku 1877. Počáteční období činnosti sklářského podniku v našem městě však bohužel nenabídlo místním nezaměstnaným občanům žádné pracovní příležitosti, neboť téměř naprostou většinu služebního i pracovního personálu si majitelé sklárny přivedli s sebou z oblastí, z nichž pocházeli a ve kterých byla sklářská výroba tradiční. Sklárna byla vedena jako veřejná společnost nesoucí název „Bratří Gerhardtové“ až do první třetiny osmdesátých letech devatenáctého století, kdy došlo k rozpadu společnosti zapříčiněného vystoupením Jana Gerhardta, jenž svůj podíl prodal bratrovi. Nežádoucím hospodařením Augustina Gerhardta se provoz od poloviny osmdesátých let zastavil a konečně v roce 1893 se poděbradská sklárna ocitla v exekučním prodejním řízení u okresního soudu v Poděbradech, ve němž ji vydražila za nejvyšší možnou cenu rakouská uhelná společnost D. Berl a ta ji posléze pronajala s podmínkou přednostního práva koupě sklářské firmě Josef Inwald ve Vídni, jež podnik o pět let později koupil. Továrna byla v dezolátním stavu a proto bylo nutné okamžitě začít s modernizováním a přestavbou, kteréžto i se všemi přístavbami realizoval stavitel Profita. Při této příležitosti začaly přípravy pro velkovýrobu sifonových lahví, jenž sem byla i se zaměstnaneckým personálem převedena z původního sídla Inwaldovy společnosti na Zlíchově. Poprvé v její krátké historii začala místní sklárna hospodářsky prosperovat a stále rozšiřovat svou působnost. V roce 1902 se sklárna stává privilegovanou a zároveň smí používat znaku rakouského orla, neboť v témže roce byl majitel podniku Josef Inwald povýšen do šlechtického stavu. Téhož roku, ve kterém kníže Hohenlohe- Schillingfürst založil lázně, došlo k transformaci místního sklářského podniku v akciovou společnost s názvem „Sklárny a rafinerie Josef Inwald“, zahrnující sklárnu i brusírnu skla. Rovněž byla v Poděbradech obnovena velkovýroba běžného brusného skla a škála výrobků rozšířena o žárovky. S vypuknutím první světové války nastal absolutní útlum ve výrobě, jelikož byla většina zaměstnanců povolána do armády a také z důvodu nedostatku uhlí a sklářských písků. Již na jaře roku 1915 byla výroba sifonových lahví avšak v omezeném množství obnovena. Spolu s koncem války přišlo do poděbradské sklárny období konjunktury, které bylo v největší míře znatelné po převzetí podniku po smrti majitele v polovině let dvacátých jeho druhorozeným synem Oskarem Inwaldem. Pod jeho vedením došlo pravděpodobně

⁵⁰ KLEVETOVÁ, Vladimíra. *100 let sklárny v Poděbradech*. Příspěvek ke studiu sklářství a sklářského dělnictva. Poděbrady 1976

k nejdůležitějšímu rozhodnutí o budoucnosti sklárny, poněvadž podnik přešel pouze na výrobu sifonových lahví a olovnatého křišťálového skla, jehož produkce počala ke dni 1. srpna 1927.⁵¹ V této době se též rozšířily veškeré provozy poděbradské sklářské společnosti, neboť rapidně stoupala poptávka po jejich výrobcích i v zahraničí, konkrétně v Austrálii, Číně, Francii, ale i v severských státech. Velká hospodářská krize na počátku třicátých let minulého století značně ovlivnila i poděbradský sklářský průmysl, jelikož zapříčinila krach celého Inwaldova koncernu, kterého se posléze zmocnila Česká eskomptní banka z Karlových Varů, zamýšlející srovnat celý závod, jehož hodnota byla odhadnuta na zhruba šest milionů korun, se zemí a tím poskytnout nové pozemky pro stavbu rodinných domů. Za tímto účelem byl do Poděbrad poslán hospodářský odborník Leo Moser, jenž však sklárnu ekonomicky pozvedl zavedením nových výrobků. Stal se tak novým obchodním ředitelem poděbradské sklárny, načež byl nucen továrnu opustit s přicházející okupací Československa a do jejího čela byli jmenováni němečtí funkcionáři. Generálním ředitelem se stal Josef Hayden, který provoz sklárny orientoval na běžné spotřební sklo a výrobky pro vojenské účely. Počátkem roku 1940 poděbradskou sklárnu zachvátil požár, vzniknuvší na druhé peci a po kterém byla postavena velká provozní místnost, ve které byly umístěny veškeré linky na výrobu skla. Sklárna v Poděbradech byla až do května 1945 v majetku německé akciové společnosti „Inwald“ a její ústředí se nacházelo v Teplicích-Šanově a v době druhé světové války byly Poděbrady také „*sídlem největší prodejní a vývozní společnosti zušlechtěného skla a Odboru dutého skla při hospodářské skupině sklářského průmyslu v Protektorátě.*“⁵²

⁵¹ KVÍČALA, Jan, JUDr. Poměry u průmyslových podniků. In *Polabské noviny* 4. 4. 7. 1928.

⁵² Archiv Polabského muzea v Poděbradech. *Lázně Poděbrady*. Ročník 18. 1941. č. 14. Str. 6.

ZALOŽENÍ LÁZNÍ

Lázně Poděbrady patří k nejmladším lázním v České republice a k jejich založení lázní došlo téměř náhodně. „*Místní studny byly jen povrchové s měkkou vodou a jediná dobrá studna, vysekaná v opukové skále,*“⁵³ se nacházela na vnitřním nádvoří zámku, jež však od roku 1885 používal jako stálé bydliště kníže Hohenlohe se svou rodinou a tudíž z důvodu vysokého vytížení této studny neměl na zámku dostatečné soukromí. Arnošt Filip Hohenlohe se při slavnostním otevření nového přístavu v Kielu seznámil s pruským statkářem baronem Bülowem z Bothkampu, známým svou schopností hledat vodu i kovy pomocí virgule. Baron navštívil Poděbrady za účelem nalezení pramene vody poprvé v roce 1904 a za asistence panských úředníků Dr. B. Boučka a lékárníka Jana Hellicha pomocí své metody našel vodu nedaleko hlavní brány na zámeckém vnitřním nádvoří. Posléze kníže Hohenlohe zadal práce na hloubení studny podnikatelské firmě Corte Praha- Vídeň, jež slavila úspěch na konci července roku 1905, kdy ve hloubce 94,3 metrů objevila artézskou vodu. Na počest objevitele po něm byl tento pramen též pojmenován. V témže roce se Bülow do Poděbrad vrátil se stejným záměrem, načež identickým způsobem našel na panském pozemku další dva vrty. První z nich, pojmenovaný Hohenlohe, se nacházel v zámeckém valu a pramen Chariclea na hranici pozemků bývalé panské „Dřevnice“ se zahradou tehdejšího lesního úřadu (dnes lázeňský park). Chemickou a bakteriologickou analýzou, kterou na přání Dr. Bohumila Boučka zhotovil profesor G. Kabrhel, definoval poděbradskou vodu jako alkalicko- zemitooželezitou kyselku s mimořádně vysokým obsahem volného oxidu uhličitého. Doktor Bouček společně s dalším místním lékařem Dr. Jakubem Vondrovicem na základě pokusů usilovně pátrali po konkrétních chorobách, jež by mohli být objevenou vodou léčeny. Tímto byly zjištěny blahodárné účinky minerálky a posléze byla roku 1907 knížetem Schillingfürstem založena stáčírna vody na zámku. Dr. Bouček se s velkým zájmem podílel na propagaci lázeňského podniku, a to pořádáním přednášek na toto téma a osobně se vypravil na audienci k zemskému zdravotnímu radovi pro povolení ke zřízení lázní v Poděbradech. Po prvních úspěších s Poděbradkou a po Boučkově iniciativě se kníže Hohenlohe rozhodl do Poděbrad pozvat odborníka v oboru balneologie působícího v berlínské lázeňské společnosti Kurbad Gesellschaft, profesora Pannwitze, aby posoudil místní předpoklady pro založení lázní a následně vypracoval návrhy na jejich organizaci. Pannwitz však za projektování požadoval značný finanční obnos, a proto na něho samotný kníže, ani město nepřistoupili.

⁵³ HRABĚTOVÁ, Jana, PhDr. Z historie poděbradských lázní. In *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, 32 (1998): Str. 148- 162. ISSN 0231- 5769.

Poté ze staré a nepoužívané panské stodoly nechal kníže vybudovat malé lázně o osmi místnostech, které disponovaly šesti kabinami s kovovými vanami. Tato zakázka byla zadána poděbradskému tesařskému a zednickému mistrovi Josefu Fialovi. Tyto lázně byly slavnostně otevřeny a posvěceny 5. června 1908 a již v první lázeňské sezoně o ně byl projeven značný zájem, hlavně příslušníky střední společenské vrstvy a bylo bráno v úvahu rozšíření lázní, které bylo vyřešeno přístavbou křídla ke „Knížecím lázním“ s dvanácti kabinami druhé třídy do zahrady ředitele panství. Pro hosty však zatím nebylo vybudováno žádné ubytovací zařízení a proto většina z nich bydlela po soukromých domech, konkrétně ve vile „Marie“ v Proftově ulici, již nechala pro lázeňské hosty vystavět sama kněžna Chariclea, dále pak ve vile „Chodská“, kterou zřídil Dr. Jakub Vondrovic pro své pacienty, nebo ve dvanácti pokojích na dnešním Riegrově náměstí., jejichž provozovatelem byl Vojtěch Kerhart.

Kníže Hohenlohe však nejevil žádnou známku nadšení pro lázně, ani nebyl ochoten do nich investovat finanční prostředky a proto bylo na místě se rozhodnout pro prodej celých lázní. K onomu prodeji došlo v létě roku 1910, kdy představenstvo královského komorního města Poděbrad od knížete odkoupilo za téměř jeden milion korun lázeňskou budovu o dvaceti kabinách, elektrickou a parní lázeň spolu s pramenem Chariclea. O nějaký čas později město získalo i komplex panských zahrad o celkové rozloze zhruba čtyři hektary, určený pro budoucí lázeňský park. Město v čele se starostou Janem Kvíčalou však výše zmíněnou sumu nebylo schopno okamžitě opatřit a proto se s knížetem dohodli na dvě splátky, přičemž z druhé, která činila 325 000 K, ještě třicet tisíc korun slevil. Po zřízení lázní byla obecním zastupitelstvem volena devítičlenná správní rada a to na tři roky. V roce 1910 vyhlásila tato lázeňská rada soutěž na výstavbu nových lázní a došlo k vypracování stavebního programu na vybudování nových lázní a příslušných budov na pozemních bývalé Dřevnice vedle budovy knížecích lázní. V plánu bylo postavit administrativní a hospodářskou budovu, dva lázeňské domy, krytý pavilon nad nově navrtným pramenem, dva lázeňské hotely s ubytovací kapacitou dvaceti až třiceti pokojů, restaurační budova a krytá kolonáda. Jako vítězný projekt byl vybrán návrh pražského architekta Františka Jandy a stavební práce byly posléze zadány v ofertním řízení poděbradské stavební firmě Josefa Fialy. Počátkem druhého desetiletí minulého století byly navrtny další prameny- Eliška, Libuše a Milada a podle plánů architekta Jandy byla zrealizována stavba zimní kolonády, o rok později, tedy roku 1911 byla postavena druhá otevřená kolonáda s restaurací a hudebním pavilonem. Ke kryté zimní kolonádě bylo přistaveno nové křídlo s osmi kabinami a zároveň s tímto křídlem probíhala výstavba samostatné budovy určené pro elektroléčbu. Téhož roku bylo započato s novostavbou lázeňské budovy, která byla projektována jako dvoupatrová a v níž se

v přízemí měly nacházet plnírna minerální vody, kotelna a prádelna s mandlovnou. V prvním nadzemním patře bylo naplánováno umístit byty pro úředníky a jejich kanceláře, i pokoje pro lázeňské hosty. S rostoucí frekventovaností poděbradských lázní začala prudce stoupat i spotřeba vody. Z tohoto důvodu nechalo město navrtat další prameny a práce na jejich hloubení byly svěřeny zeměvrtné společnosti Thielova z Oseka u Teplic. Nadále se zvyšující potřeba léčivé vody podnítila další vrtné práce, při níž byly objeveny další prameny. Celkový počet poděbradských pramenů činil dvanáct, z nichž jmenujme například Riegrův pramen na stejnojmenném náměstí a pramen krále Jiřího za kostelem Nanebevzetí Panny Marie směrem na Hradec Králové, které byly v poslední etapě hloubení navrtány. Vzhled města se pomalu začínal přizpůsobovat potřebám lázeňské společnosti. Velký vliv na tuto transformaci měl architekt František Janda, jež se ve svém projektování snažil co nejvhodnějším způsobem zařadit lázeňský střed secesního rázu do stávající urbanistiky Poděbrad a vhodně propojit historickou část města s centrem lázeňství, železnicí a okolní přírodou. Ředitelem lázeňské společnosti se v této době stal balneologický specialista přizvaný z Luhačovic, J. Vorlíček. Přestože se lázně rozšiřovaly, stále šlo o prodělečný podnik a následkem toho bylo neustálé zvyšování obecních dávek, proti nimž místní obyvatelstvo protestovalo. Demonstrace nespokojenosti s hospodařením obecního zastupitelstva vyvrcholilo rezolucí protestního shromáždění místních občanů, ve které se občané shodli na tom, že byly značné finanční prostředky zbytečně investovány do méně potřebných budov a zařízení, jako byly restaurace, byty pro úředníky a strojovna. V tomto prohlášení bylo zdůrazněno, že hlavní vinu „*na dnešním úpadku v naší obci*“⁵⁴ nesou především poděbradské lázně. Tímto iniciovány, byly vneseny rozličné návrhy na transformaci poděbradských lázní, ale roku 1914 vypukla první světová válka a veškeré plány se pozastavily nebo padly vniveč.

Hospodářsky aktivním činitelem v poděbradských lázních byla za první světové války pouze plnírna minerálky, která zásobovala rakouskou armádu. Agentem pro vývoz Poděbradky se stal Antonín Beneš, jenž vodu nabízel i v pohostinství a lékárnách po celé tehdejší Habsburské monarchii. Již za války, roku 1914 byly v Poděbradech založeny dva vojenské lazarety. Jeden byl obecní, jeho vedením byl pověřen městský lékař MUDr. Václav Kryšpín a jeho sídlem byla budova bývalých knížecích úřadů. Druhý lazaret nacházející se na zámku, byl zřízen pobočkou Červeného kříže a jeho správa byla v rukách MUDr. Bohumila Boučka. Do obou těchto institucí se vraceli ranění vojáci z front, ale i postižení neurózou, revmatismem a chorobami srdce, jež po absolvování léčení v lazaretech byli posíláni na ozdravné koupele.

⁵⁴ SOKA Nymburk. AM Poděbrady. Sign. 12/ 23/ 15. Kart. 316.

Koncem války se město potřebovalo zbavit všech dluhů, aby mohlo investovat také do sebe sama. Poděbradský obecní výbor se usnesl a v květnu 1918 dospěl k akcionování poděbradských lázní, v němž by se sám výbor podílel kapitálem rovným milionu korun. Nové poměry v nedávno vzniklé Československé republice měly značný vliv na status poděbradského lázeňského podniku. Město přestalo stačit pokrývat veškeré výdaje na provoz lázní a proto byla roku 1919, za spoluúčasti a finančního přispění České banky v Praze, založena „Akciová společnost Uhličité lázně a zřídla v Poděbradech“, „na kterou přenesena bude výhradní starost o lázeňský podnik jednak jeho převzetím a pak dalším rozšiřováním.“⁵⁵ Prvním předsedou nově vzniklé lázeňské společnosti byl zvolen zemský poslanec a profesor pražské techniky Jan Vladimír Hráský a jejím ředitelstvím pověřen Karel Nováček.

Za doby první samostatné československé republiky zažívaly Poděbrady období největší prosperity v dosavadní historii. Obec Poděbrady po skončení první světové války prodala akciové společnosti veškerý dosavadní majetek patřící k lázním. „V téže tržební smlouvě o prodeji uhličitéch lázní se poděbradská obec zavázala zbořit pro rozšíření lázeňského parku některé stavby hyzdící okolí lázní a parku, především budovu bývalého lesního úřadu čp. 2/III a k němu náležející ohradní zeď.“⁵⁶ Kvůli zvyšující se návštěvnosti lázní bylo nutno zřídit další ubytovací kapacity. K tomuto účelu byl od dědiců knížete Hohenlohe odkoupen poděbradský zámek a vedle kanceláří tu lázeňská společnost zřídila „tzv. lázeňský hospic“⁵⁷, vybavený jednoduchými a především levnými pokoji, a lázeňskými hosty vyhledávanou kavárnou „Sala Terrena“. Za historický mezník poděbradského lázeňství je považován rok 1926, kdy lázeňská společnost koupila hotel U krále Jiřího, jež byl vybudován na počátku prvního desetiletí dvacátého století, a zřídila v něm nákladem dosahujícím sedm milionů korun Vyšetřovací a léčebný ústav. V čele tohoto ústavu, který byl svého druhu vůbec první v poválečném Československu, stanul univerzitní profesor, zakladatel a první prezident České kardiologické společnosti, MUDr. Václav Libenský. Pro zřízení nového Vyšetřovacího a léčebného ústavu v Poděbradech došlo roku 1932, kdy byla lázeňskou společností koupena původní panská správní budova Zámeček od tehdejšího majitele nemovitosti, Josefa Hyrosse, a poté adaptována na zařízení s vodoléčbou a uhličitými koupelemi. Autorem přestavby je místní stavitelská firma Josefa Fialy, jež pracovala na základě návrhu hannoverského architekta Paula Hakenholze.

⁵⁵ ŠMILAUEROVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2.díl (1850- 1948). Scriptorium 2005. Str. 121. ISBN 80- 86197- 62- X.

⁵⁶ ŠMILAUEROVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2.díl (1850- 1948). Scriptorium 2005. Str. 131. ISBN 80- 86197- 62- X.

⁵⁷ HRABĚTOVÁ, Jana. Z historie poděbradských lázní. In *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, 32 (1998): Str. 148- 162. ISSN 0231- 5769.

Roku 1929 žádala lázeňská akciová společnost o povolení vlastního vodovodu na užitkovou vodu. Zemský úřad tuto žádost schválil, ale tím se společnost dostala do sporu s městským úřadem, jež byl proti tomuto záměru, protože tvrdil že vodovod vybudovaný městem samotným pokryje potřeby jak města, tak i lázní.

Již od poloviny dvacátých let minulého století byla pro Poděbrady evidentní, že při zvyšující se návštěvnosti se lázeňský park stává dosti malým a těsným. Z tohoto důvodu byl přijat návrh architekta Františka Jandy na rozšíření parku a lázeňské promenády až k projektovanému konstruktivistickému nádraží. V projektu bylo přesně vymezeny plochy k vilové zástavbě, pro veřejné budovy, průmyslová zázemí i prostor pro městskou zeleň. Architekt též prosazoval svou vizi, aby nedošlo k zástavbě hlavní promenády a v jejím bezprostředním okolí byly zřizovány pouze stavby k lázeňským účelům a se souhlasem obce. Dále pak navrhoval po pravé straně parku od hotelu krále Jiřího budovat pouze jednopatrové či dvoupatrové domy, avšak proti této myšlence i proti celému Jandovu regulačnímu plánu začali protestovat majitelé okolních pozemků. Roku 1924 zaslali tito pozemkoví vlastníci obecnímu zastupitelstvu stížnost, kterou podepsalo sedmnáct poděbradských občanů, jejichž pozemky bezprostředně sousedily s lázeňským areálem. Ve stížnosti je popsán vztah občanů k regulačnímu plánu a že se cítí „*krajně poškozeni a žádají slušně slovutné obecní zastupitelstvo, aby plán v rozsahu jich pozemků byl zrušen a vyřešen plán nový, rozdělující racionelněji a účelněji tyto pozemky na stavební místa, a to nejen v zájmu svém, ale také v zájmu a povznesení stavebního ruchu v našem městě*“.⁵⁸ Počátkem 30. let byly městem vykoupeny další soukromé pozemky v potřebném prostoru, později i Baštovo zahradnictví, aby zde mohl být dobudován lázeňský park, lemovaný dvěma promenádami a vedoucí od nádraží až k náměstí krále Jiřího. K dosavadnímu parku tak přibylo několik hektarů dalších ploch, které byly za spolupráce se zahradními architekty, z nichž jmenujme například architekta Jaroslava Veselého, či B. Duchače- Vyskočila z Prahy. V této nové části lázeňského parku došlo k vybudování okrasného bazénu, jenž je okrasou Poděbrad do dnešní doby. Podél promenád byly vysázeny lipové aleje a na travnatých plochách zakomponovány střídavě okrasné záhony a keře. Těsně před počátkem druhé světové války zde poděbradský rodák, architekt Vojtěch Kerhart zrealizoval návrh prosklené kryté kolonády v místě navrtaného pramenu šumivé kyselky. Od roku 1937 se atrakcí lázeňského parku v Poděbradech staly květinové hodiny, o něco později doplněné postavou trpaslíka který

⁵⁸ SOKA Nymburk. AM Poděbrady. Sign. 8/ 5/ 3. Kart. 352.

odbíjí každou celou hodinu kladívkem na železnou muchomůrku. Zbořením Bláhovy usedlosti byl otevřen průchod z parku na Riegrovo náměstí.

Po vypuknutí druhé světové války se dosud poklidné lázeňské město začalo hemžit přistěhovalci z pohraničí. V březnu roku 1940 se do Poděbrad uchýlilo i německé vojsko a kolínský Oberlandrat záhy pověřil správou místních lázní osoby německé národnosti. Český jazyk vystřídala němčina coby úřední jazyk a následkem toho lázeňský zpravodaj až do svého pozastavení vycházel dvojjazyčně. Také cedule a nápisy v lázeňských budovách byly psány jak v češtině, tak i v němčině. V lednu následujícího roku přestaly Poděbrady žít vcelku poklidným, samotnou válkou nijak nedotčeným životem, kdy německé velení rozhodlo z lázeňského městečka vytvořit jedno ze středisek Hitlerjugend. „*Pro německé děti byly uvolněny školy, zámek, lázeňské hotely i soukromé domy v lázeňském středu.*“⁵⁹ V této době se téměř veškerá veřejná místa ve městě označovala „V“ v nejrůznějších podobách. Tento symbol znamenal „Viktoria“ a stal se německým významným propagačním prostředkem. Za zmínku stojí například přejmenování dosavadního Masarykova náměstí v bezprostředním sousedství lázeňského parku na „Viktoriaplatz“. Květinové záhony v části parku před nádraží se rázem proměnily v makové pole. Během druhé světové války do lázeňského podniku neplynuly žádné přílišné investice, pouze se vylepšovaly některé provozy drobnějšími úpravami a tudíž byly z části zachovány finanční rezervy pro zaopatřování poděbradských lázní v poválečném období.

Jak jsme zmínili již výše, ještě před oficiálním koncem války, který připadl na osmého května, převzal správu nad městem Poděbrady Revoluční národní výbor, jemuž předsedal kardiologický odborník, doc. Dr. Ladislav Filip, znalec poměrů v místním lázeňství. Místní lázně byly převedeny do kompetence RNV a jejich vedením byl tímto orgánem pověřen doktor A. Mládek, šéflékař, jenž byl jmenován i prozatímním národním správcem celého podniku nesoucí název „Uhličitě lázně a zřídla v Poděbradech“.

⁵⁹ HRABĚTOVÁ, Jana. Z historie poděbradských lázní. In *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, 32 (1998): Str. 148-162. ISSN 0231- 5769.

VÝZNAMNÍ ARCHITEKTI PŮSOBÍCÍ V PODĚBRADECH

Architektem s nejvýznamnějším přínosem pro Poděbrady byl jednoznačně profesor c. k. státní průmyslové školy v Praze, architekt Antonín Engel. Tento muž se narodil na konci sedmdesátých let devatenáctého století do rodiny poděbradského cukrovarnického inženýra Augustina Engla a Růženy, rozené Boučkové, jejíž otec se zasloužil o založení místní nemocnice. Po absolvování C. k. vyšší reálné školy v Praze studoval u profesora Jana Kouly obor architektura a pozemní stavitelství na České vysoké škole technické a v druhé polovině prvního desetiletí minulého století pokračoval ve studiu na Vídeňské akademii výtvarných umění pod vedením Otto Wagnera. Mezi lety 1912 až 1921 působil jako profesor na průmyslové stavební škole v Praze a po tomto angažmá, již na profesorském postu na Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství při ČVUT v Praze založil Ústav stavby měst a byl jmenován členem Státní regulační komise pro Velkou Prahu. Mimo svou architektonickou činnost byl činný i pedagogicky a publikačně jak v odborném, tak i popularizujícím tisku. „*Jeho akademická kariéra dospěla roku 1922 ke jmenování řádným profesorem novověké architektoniky na ČVUT.*“⁶⁰Roku 1948 mu byl akčním výborem odejmut profesorský titul a následujícího roku byl odeslán do trvalé výslužby. Dvě léta před svým skonem, k němuž došlo v říjnu roku 1958 v hlavním městě, proběhla výstava jeho celoživotního díla v pražském Obecním domě. Vedle urbanistických projektů laděných do „wagnerovského“ stylu se zabýval inženýrskými i průmyslovými stavbami, konkrétně vodní elektrárnou a zdymadlem v Poděbradech, které probíhaly mezi lety 1913 až 1923 v rodném městě architekta. Obě tyto poděbradské stavby řadíme k těm výtvarně i technologicky složitějším. Obecně můžeme stavby architekta definovat jako nadčasové, dále osobité, kultivované, kompozičně vyvážené s jasnou a logickou tektonikou. I přes svou konzervativnost patří Antonín Engel bezesporu k významným českým architektům první poloviny dvacátého století.

Pro Poděbrady byl bezesporu významnou osobností i v politických souvislostech Jan Vladimír Hráský. Narodil se v poslední čtvrtině padesátých let devatenáctého století v Haliči do rodiny původem z Nymburska. Mimo oblast stavebního inženýrství, které jako obor vystudoval na pražské Císařské a královské české vysoké škole technické, se zabýval hydrologií a balneologií, což bylo v důsledku zásadní pro realizaci některých jeho staveb. Po jmenování profesorem v již jmenované instituci zde založil obor balneologie a zřídelnictví.

⁶⁰ JOSEFOVIČOVÁ, Milena. *Nadčasovost a solidnost- pojmy, které nejvýstižněji charakterizují život a dílo Antonína Engla.* Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. 25.6. 2008. URL:<
<http://abicko.avcr.cz/2008/4/09/antonin-engel-1879-1958.html>>.

Následně po studiích byl zaměstnán u stavební firmy Havel a Hanč, jejíž náplň práce byly silniční a vodní realizace staveb a zároveň do poloviny osmdesátých let devatenáctého století působil co by asistent Ústavu pro stavitelství vodní a tunelové. Po návratu jeho rodiny po smrti otce zpět do Poděbrad byl roku 1912 přijat do sboru obecních starších a místní městské rady. Tuto osobnost můžeme považovat za vůdčí při změně majitele poděbradských lázní, tedy v okamžiku, kdy od knížete Hohenlohe- Schillingfürsta tento podnik odkoupila obec a založila tak akciovou společnost „Uhličitě lázně a zřídla v Poděbradech“. Jan Vladimír Hráský se zasloužil nejen o rozvoj tohoto podniku, ale i o modernizování města, konkrétně vybudováním městské kanalizace, realizací vodojemu na Kostelním předměstí, ale i prosazením návrhu na výstavbu vodní elektrárny na toku řeky Labe.

Architekt přesahující evropský rozměr, jenž působil v našem lázeňském městě a má svůj podíl na jeho dnešní podobě, byl Josef Fanta. Josef Fanta se narodil roku 1856 v Sodoměřicích a během druhého desetiletí minulého století působil jako profesor středověké architektury na ČVUT v Praze. Od svého studijního stipendia v Itálii, při němž se zabýval antickou a renesanční architekturou, se odvíjí jeho vysoce dekorativní styl, jenž byl ve dvacátých letech v českých zemích označován jako „impresionistní vegetativní dekorace“ projevující se po průčelích budov.⁶¹ Již od svých studií asistoval při významných stavbách architektům, jako byl například Josef Zítek či Josef Schulz. „*Významný úspěch zaznamenal Fanta také se svým návrhem a realizací interiéru pavilonu české Obchodní a živnostenské komory na Světové výstavě v roce 1900, za které získal zlatou medaili.*“⁶² Po skončení první světové války byl zvolen čestným členem České akademie věd a umění. Pro Poděbrady byl přínosný svými dvěma projekty domů rodiny Obereignerovy a její podobné vily Kouřimky a zasloužil se též o dnešní podobu městského hřbitova v přidružené obci Kluku. Jeho počáteční tvorbu můžeme zařadit do sféry neorenesance a historismu, postupem doby se začal orientovat na nový umělecký směr- secesi, ve které je vybudováno monumentální pražské dnešní Hlavní nádraží. V době výstavby se jednalo o nádraží Františka Josefa I. a je na něm patrná Fantova snaha sloučit prvky historismu s aspekty moderních stavebních trendů. Tento muž byl nejen významným architektem, ale náplní jeho činnosti bylo i navrhování interiérů, nábytku a náhrobků.

⁶¹ WIRTH, Zdeněk. MATĚJČEK, Antonín. *Česká architektura 1800- 1920*. Praha. 1922. Str. 62.

⁶² LIZCOVÁ, Zuzana. *Slavný architekt- označení, které samo o sobě budí respekt*. 5. 12. 2006.

URL:< <http://www.archiweb.cz/news.php?type=arch&action=show&id=2528>>.

Architekt, jehož s městem Poděbrady spojovalo místo jeho narození i úmrtí, je Vojtěch Kerhart. Jeho studium architektury na Vysokém učení technickém v Praze však přerušila první světová válka, v níž byl povolán do armády na ruskou frontu. Ve svém rodném městě vytvořil v meziválečném období několik významných veřejných staveb ve funkcionalistickém slohu. Jeho realizace poděbradské Švehlovy vyšší hospodářské školy a budovy pošty v dnešní Proftově ulici spojuje střízlivá okázalost, když dekorativní komplikovanost nahradil čistou geometrií. Jedna z Kerhartových staveb, tentokrát pro lázeňskou společnost v Poděbradech projektovaná krytá kolonáda, jež byla vybudována těsně před vypuknutím druhé světové války, byla oceněna statutem kulturní památky. O jeho soudobém významu svědčí do jisté míry fakt, že byl požádán československým spisovatelem Josefem Čapkem, aby ve spolupráci s ním vytvořil náhrobek pro Karla Čapka na vyšehradském Slavíně.⁶³

⁶³ LANGR, Ladislav. Vojtěch Kerhart byl pan architekt. In *Poděbradské noviny*.
URL:<<http://podebradskenoviny.cz/historie/vojtech-kerhart-byl-pan-architekt>

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo vylíčit urbanistický a architektonický vývoj zástavby lázeňského města Poděbrady v období historismů druhé poloviny devatenáctého století, secese, moderny a období samostatného československého státu do konce druhé světové války. V práci je popsána historie města od nejstarších dob, kterou jsem popsala v první kapitole mé práce. Stavební dění v Poděbradech jsem doplnila o rámec politického a kulturního vývoje daného regionu, zahrnující významné osobnosti, podílející se na vzhledu lázeňského města. Stavby vzniklé ve sledovanom období jsem rozdělila do kapitol podle toho, kdo byl jejich vlastníkem, tedy na veřejné, soukromé a církevní.

Samostatnou kapitolu jsem věnovala místním továrním a průmyslovým podnikům a založení poděbradských lázní. Poslední kapitolu tvoří stručné medailonky se životopisnými údaji a významnými díly architektů, kteří v Poděbradech působily.

Při práci jsem vycházela jednak z monografií, odborných historických článků, regionální literatury a z dobového tisku uložených především ve Státním oblastním archivu v Nymburce se sídlem v Lysé nad Labem a v Archivu Polabského muzea v Poděbradech. Další podklady byly získány díky osobním konzultacím s pracovníci Polabského muzea v Poděbradech, PhDr. Janou Hrabětovou a PhDr. Helenou Lipavskou, jež zároveň spravuje Archiv Polabského muzea.

Fotografie jednotlivých objektů jsem zhotovila osobně nebo jsem je získala z internetových zdrojů.

Práce by mohla být rozšířena o popis historie poděbradského lázeňství. Zajímavým námětem se též jeví srovnání poděbradského lázeňského urbanismu se stavebním vývojem města podobného rázu.

BIBLIOGRAFIE

HAVLOVÁ, Ester. JUNEK, Jiří et. al. *100 staveb: Moderní architektura Středočeského kraje*. Knihovna Polabského muzea v Poděbradech. Sign. č. R2038. ISBN 80- 86652- 31- 9.

HLUŠIČKOVÁ, Hana (ed.). *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 3. Nakladatelství Libri. Praha 2003. ISBN 80- 7277- 045- 4

HRABĚTOVÁ, Jana, PhDr. *Poděbrady: Průvodce po přírodních a historických zajímavostech města a okolí, po muzeích a místech, vztahujících se k významným osobnostem*. Polabské muzeum v Poděbradech. Poděbrady 1999.

KLÁSEK, Čeněk, (ed.). *Poděbradsko: Místopis okresu poděbradského*. Díl III. Část čtvrtá. Poděbrady 1940. Archiv Polabského muzea v Poděbradech. Ev. č. 179/ 1072.

KLEVETOVÁ, Vladimíra. *100 let sklárny v Poděbradech*. Příspěvek ke studiu sklářství a sklářského dělnictva. Vydání první. 72 stran. Polabské muzeum v Poděbradech. Poděbrady 1976.

Památník Řemeslnické besedy v Poděbradech. Na oslavu 40letého trvání, 1869- 1909. Poděbrady 1909.

ŠMILAUEROVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2. díl (1850- 1948). 1. vydání. Nakladatelství Scriptorium. Praha 2005. 272 stran. ISBN 80- 86197- 62- X.

ŠVÁCHA, Rostislav (ed.). *Slavné vily Středočeského kraje*. Foibos Books a. s. 2010. ISBN 978- 80- 87073- 22- 3.

VÁCHA, Petr. STEGBAUER, Jiří. *Poděbrady: Město mého srdce*. 1. vydání. Nakladatelství Ostrov. Praha 2006. ISBN- 80- 86289- 48- 6.

WIRTH, Zdeněk. MATĚJČEK, Antonín. *Česká architektura 1800- 1920*. Praha 1922.

Periodika

HELLICH, Jan. Dějiny pivovarů v městě Poděbradech. In *Věstník Hellichova muzea Poděbradska*. Ročník 1. 1930. č. 2.

HRABĚTOVÁ, Jana. *Z historie poděbradských lázní*. In *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, 32 (1998): Str. 148- 162. ISSN 0231- 5769.

KŘÍŽ, František. Záložna skrývá vzácnou památku. In *Poděbradské noviny*. č. 9. 2005.

KVÍČALA, Jan, JUDr. Dějiny Poděbrad a poděbradského panství. In *Polabské noviny*. Ročník 11. 1930. č. 48.

KVÍČALA, Jan, JUDr. Poměry u průmyslových podniků. In *Polabské noviny* 4. 4. 7. 1928

KVÍČALA, Jan, JUDr. Proboštský chrám Povýšení sv. Kříže v Poděbradech. In *Poděbradské noviny*. Ročník 20. 1934. č. 2- 9.

KVÍČALA, Jan, JUDr. Z poděbradských vzpomínek převratových a popřevratových. In *Polabské noviny*. Ročník 3. 1927. č. 40, 49.

Lázně Poděbrady: Lázeňský zpravodaj. Ročník 23. 1948. č. 1- 2.

Lázně Poděbrady: Lázeňský zpravodaj. Ročník 18. 1941. č. 2- 3.

Lázně Poděbrady: Lázeňský zpravodaj. Ročník 18. 1941. č. 14.

Texty z internetu

JOSEFOVIČOVÁ, Milena. *Nadčasovost a solidnost- pojmy, které nejvýstižněji charakterizují život a dílo Antonína Engla*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. 25.6. 2008.

URL:< <http://abicko.avcr.cz/2008/4/09/antonin-engel-1879-1958.html>>.

LANGR, Ladislav. Vojtěch Kerhart byl pan architekt. In *Poděbradské noviny*.

URL:<<http://podebradskenoviny.cz/historie/vojtech-kerhart-byl-pan-architekt>>.

LIZCOVÁ, Zuzana. *Slavný architekt- označení, které samo o sobě budí respekt*. 5. 12. 2006.

URL:< <http://www.archiweb.cz/news.php?type=arch&action=show&id=2528>>.

TUČKOVÁ; VORLÍK, Petr. *Zdymadlo a vodní elektrárna Poděbrady*[online]. Výzkumné centrum průmyslového dědictví, [cit. 2010-05-21].

URL:< http://www.vcpd.cvut.cz/UserFiles/File/podebrady_hydroelektrarna_engel.pdf>.

Archivní prameny

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem:

Archiv města Poděbrady- AM Poděbrady

Archiv Polabského muzea v Poděbradech:

ENGEL, Antonín, Arch. *Generální ideový návrh regulačního a zastavovacího plánu královského komorního města lázní Poděbrad*. Archiv Polabského muzea v Poděbradech. Ev. č. 304/ 86.

Paměti JUDr. Jana Kvičaly. Rukopis.

Osobní poznámky PhDr. Jany Hrabětové.

Probošství Poděbrady:

Farní kronika poděbradská

RESUMÉ

The author of this Bachelor work describes in nine chapters the progress of architecture in context with political and cultural development in the years 1848- 1945 in the town Poděbrady. Attention is also set on the oldest history of district of Poděbrady. Building events in Poděbrady I completed the framework for political and cultural development of the region, including prominent personalities involved in the appearance of the spa town.

First chapter brings a short characterization of the history of this town from the oldest period.

Second chapter is focused on the political activities. The following chapter describes the cultural events in Poděbrady.

The next free chapter more closely describe some buildings, which were constructing in the named period. The chapters are separated according to their owners. It means divided into public, private and church buildings.

The seventh chapter is about industry and business buildings, above all is described the glass works.

The following chapter is focused on the development of Poděbrady's spa and mostly on its buildings.

The last chapter brings a short summary of biographical data and some significant works of architects, which operated in Poděbrady.

At work I used both of monographs, professional historical articles, regional literature and the press, stored primarily in Státní okresní archiv v Nymbuce based in Lysá nad Labem and in Archiv Polabského muzea in Poděbrady.

Photographs of objects I made personally or I got from internet sources.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

- Obr. č. 1 První pramen Poděbradky na vnitřním nádvoří poděbradského zámku (foto autorka).
- Obr. č. 2 Sokolovna, Tyršova ulice 26/ 9, autor návrhu F. Krásný, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 3 Pomník krále Jiřího z Poděbrad na Jiřího náměstí, projekt akademického sochaře Bohuslava Schnircha, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 4 Polabské muzeum v Poděbradech, Palackého ulice 68, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 5 Vodojem, ulice U nové vodárny, arch. František Janda, současný stav (foto z URL:< http://mesta.obce.cz/mool-vol/galerie3.asp?id_org=12349&id_fotopary=1893&prehovac=1>).
- Obr. č. 6 Ukazatel hladiny při povodních na prvním pilíři inundačního mostu, současný stav (foto z URL:< http://mesta.obce.cz/mool-vol/galerie3.asp?id_org=12349&id_fotopary=1913&prehovac=1#vfoto>).
- Obr. č. 7 Nynější budova městského úřadu, Jiřího náměstí 20/ I, architekt Edmund Chaura, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 8 Nové nádraží v Poděbradech, náměstí T. G. M., architekt ing. Vojtěch Krch, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 9 Radiotelegrafní vysílací stanice Poděbrady, ulice Na Zálesí 530, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 10 Zdymadlo a vodní elektrárna Poděbrady, současný stav (foto z URL:< http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anton%C3%ADn_Engel_-_Zdymadlo_a_vodn%C3%AD_elektr%C3%A1rna_v_Pod%C4%9Bbradech_2.jpg>).
- Obr. č. 11 Vstupní portál Gymnázia Jiřího z Poděbrad v Poděbradech, dřívější obecné chlapecké školy, architekt Edmund Chaura, ulice Studentská 166, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 12 Zemědělská škola v Poděbradech, tehdejší Švehlova vyšší hospodářská škola, ulice Boučkova 355, architekt Vojtěch Kerhart, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 13 Základní škola T. G. M., ulice Školní 556, architekt František Janda, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 14 Občanská záložna v Poděbradech, pohlednice z roku 1921, architekt Karel Kepka, foto z URL:< <http://www.auktiva.cz/Podebrady-obcanska-zalozna-slidmir,r.1921,prosla-D-20-a143780.html>>.

- Obr. č. 15 Občanská záložna v Poděbradech, architekt Karel Kepka, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 16 Budova České spořitelny, Riegrovo náměstí 4/ 27, architekt František Kerhart, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 17 Městský hřbitov, hrobka rodiny Hellichovy, návrh architekta Josefa Fanty, autor reliéfu: Milan Havlíček, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 18 Obereignerova vila, ulice Havlíčkova 1/ III, projektant arch. Josef Fanta, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 19 Vila Kouřimka, nám. T. G. M. 256/ II, návrh architekta Josefa Fanty, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 20 Vila A. Málka, tehdejší vila Josefa Fialy, ulice Palachova 221/ 7, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 21 Kostel Povýšení sv. Kříže, Kostelní náměstí, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 22 Sbor krále Jiřího z Poděbrad církve československé, ulice Dr. Horákové 561, architekt ing. Josef Semerád, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 23 Nynější Sklářny Bohemia, ulice Jiráskova 223, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 24 Budova Zimních lázní, tehdejší Knížecí lázně, ulice Hakenova 464/ 2, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 25 Budova Letních lázní, Lázeňská ulice, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 26 Nynější hotel Zámeček, tehdejší Nový vyšetřovací a léčebný ústav z roku 1931, ulice Husova 232, současný stav (foto autorka).
- Obr. č. 27 Dnešní hotel Libenský, tehdejší Vyšetřovací a léčebný ústav v Poděbradech, náměstí T. G. M. 437/ 1, současný stav (foto autorka).

Obr. č. 1 První pramen Poděbradky na vnitřním nádvoří poděbradského zámku.

Obr. č. 2 Sokolovna, Tyršova ulice 26/ 9.

Obr. č. 3 Pomník krále Jiřího z Poděbrad na Jiřího náměstí.

Obr. č. 4 Polabské muzeum v Poděbradech, ulice Palackého 68.

Obr. č. 5 Vodojem, ulice U nové vodárny.

Obr. č. 6 Ukazatel hladiny při povodních na prvním pilíři inundačního mostu.

Obr. č. 7 Nynější budova městského úřadu v Poděbradech, Jiřího náměstí 20/ 1.

Obr. č. 8 Nové nádraží v Poděbradech, náměstí T. G. M.

Obr. č. 9 Radiotelegrafní vysílací stanice Poděbrady, ulice Na Zálesí 530.

Obr. č. 10 Zdynadlo a vodní elektrárna Poděbrady.

Obr. č. 11 Vstupní portál Gymnázia Jiřího z Poděbrad v Poděbradech.

Obr. č. 12 Zemědělská škola v Poděbradech, ulice Boučkova 355.

Obr. č. 13 Základní škola T. G. M., ulice Školní 556/ 1.

Obr. č. 14 Občanská záložna v Poděbradech, pohlednice z roku 1921.

Obr. č. 15 Občanská záložna v Poděbradech, současný stav.

Obr. č. 16 Budova České spořitelny, Riegrovo náměstí 4/ 27.

Obr. č. 17 Městský hřbitov, hrobka rodiny Hellichovy.

Obr. č. 18 Obereignerova vila, ulice Havlíčkova 1/ III.

Obr. č. 19 Vila Kouřimka, náměstí T. G. M. 256/ II.

Obr. č. 20 Vila A. Málka, tehdejší vila Josefa Fialy, ulice Palachova 221/ 7.

Obr. č. 21 Kostel Povýšení sv. Kříže, Kostelní náměstí.

Obr. č. 22 Sbor krále Jiřího z Poděbrad církve československé, ulice Dr. Horákové 561.

Obr. č. 23 Nynější Sklářny Bohemia, ulice Jiráskova 223.

Obr. č. 24 Budova Zimních lázní, tehdejší Knížecí lázně, ulice Hakenova 464/ 2.

Obr. č. 25 Budova Letních lázní, Lázeňská ulice.

Obr. č. 26 Hotel Zámeček, tehdejší Nový léčebný a vyšetřovací ústav z roku 1931, ulice Husova 232.

Obr. č. 27 Dnešní hotel Libenský, tehdejší Vyšetřovací a léčebný ústav v Poděbradech,
náměstí T. G. M. 437/ 1.